

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Hur gör man uppror i rosa änglavingar?

- en studie om jämställdhetsarbeten i förskolan

Maria Jirestedt, Emilie Ströberg

Lärarprogrammet med inriktning mot tidigare
åldrar 140p, LAU350

Handledare: Lisbeth Lewander

Examinator: Anna Nordenstam

Rapportnummer: HT06-1800-4

Abstract

Examinationsnivå: 41-60p

Titel: Hur gör man uppror i rosa änglavingar? –en studie om jämställdhetsarbeten i förskolan.

Författare: Maria Jirestedt och Emilie Ströberg

Termin och år: HT 2006

Institution: Institutionen för Genusvetenskap

Handledare: Lisbeth Lewander

Rapportnummer: HT06-1800-4

Nyckelord: Genus, norm, jämställdhet, förskola, pedagogik

Syftet med denna studie är att ta reda på hur man kan arbeta med jämställdhet i förskolan i enlighet med det som anges i styrdokumentet, enligt tidigare forskning, samt presentera exempel på detta. De frågeställningar som besvaras i denna studie är; vad finns det för riktlinjer i styrdokumentet beträffande jämställdhetsarbete i förskolan samt hur kan arbeten med genus och jämställdhet se ut på förskolor?

Detta arbete grundar sig dels på en litteraturstudie och dels på en kvalitativ studie. Litteraturstudien grundar sig på en granskning av styrdokumentet; skollagen och läroplanerna samt litteratur som berör teorier och tidigare forskning inom ämnet. Det material på vilket vi baserar vårt resultat är en återgivning av en studie kring ett par jämställdhetsprojekt samt en intervju vi genomfört. Vi ser att många förskolor idag inte lever upp till de krav och riktlinjer som skollagen och läroplanen föreskriver. Man saknar intresse, engagemang och kunskap. Vårt resultat visar ett aktivt jämställdhetsarbete kretsar kring följande punkter; pedagogens ansvar, observation och dokumentation av den egna verksamheten samt metoder för förändring. Det finns dock inte *en* metod för hur man arbetar med styrdokumentens skrivelser om jämställdhet. Varje förskola får utgå från sina behov. En brist på resurser får inte vara en anledning att välja bort jämställdhetsarbete. Vår slutsats är att man med ett genusmedvetet arbetssätt på en förskola har en god möjlighet att införliva de mål och riktlinjer som finns beträffande jämställdhet i skollag och läroplaner.

Förord

Under arbetet med denna studie har vi stundtals drabbats av tvivel med frågor som om vi någonsin kommer att bli klara. Men efter många sena nätter, tidiga morgnar, många och långa telefonsamtal har vi nu slutfört arbetet. I din hand håller du vår slutprodukt, vårt examensarbete på Lärarutbildningen. Arbetet med detta har varit otroligt stimulerande och vi har fördjupat våra kunskaper inom området jämställdhet och genus. Tillsammans har vi bollat idéer, läst högt och analyserat, vägt källor mot varandra och blandat in både familj och vänner i våra tankar. Nu är det plötsligt färdigarbetat och vi har lämnat det ifrån oss. Vi bär nu med oss våra nyförvärvade kunskaper ut i arbetslivet som praktiserande lärare. Tre och ett halvt års studier ligger bakom oss och vi äntrar verksamheten med genusglasögonen på.

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	4
1. INLEDNING	5
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	6
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR	6
1.4 FÖRFÖRSTÅELSE	7
1.5 DISPOSITION	7
2. METOD	7
2.1 METODBESKRIVNING	8
2.2 URVAL OCH BEARBETNING AV EMPIRI OCH ANALYS	8
2.3 ETISKA PRINCIPER	8
3. TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER OCH TIDIGARE FORSKNING	8
3.1 DEFINITION AV BEGREPP	9
3.1.1 Jämställdhet.....	9
3.1.2 Förskolan.....	10
3.1.3 Genus och kön	10
3.1.4 Könroller.....	10
3.1.5 Könsmaksordning.....	11
3.1.6 Norm.....	11
3.1.7 Ojämställdhet	12
3.1.8 JämO	12
3.2 TEORI OM JÄMSTÄLLDHET	12
3.2.1 Socialkonstruktivistiskt perspektiv.....	12
3.3 SKOLANS UPPDRAG	13
3.3.1 Styrdokumentet	13
3.4 TIDIGARE FORSKNING	14
3.4.1 Har jämställdhet kommit i skymundan?	14
3.4.2 Dominerande pojkar och osynliga flickor	14
3.4.3 Tankar om ett lyckat jämställdhetsarbete.....	15
4. TIDIGARE JÄMSTÄLLDHETSPROJEKT	16
4.1 HUR ÄR DET STÄLLT? TACK, OJÄMT!	16
4.1.1 Presentation av jämställdhetsarbeten.....	17
4.1.2 Jämställdhetsprojektet i Landskrona.....	17
4.1.3 Utvärdering av projekten.....	19
4.2 JÄMSTÄLLDHET – VIDGADE KÖNSROLLER FÖR FLICKOR OCH POJKAR I FÖRSKOLAN	19
4.2.1 Arbetet tar fart.....	20
4.2.2 Dokumentation	20
4.2.3 Insikt.....	21
4.2.4 Pedagogens roll.....	22
4.2.5 Könshomogena grupper	23
4.2.6 Föräldrarnas roll.....	23
4.2.7 Sammanfattning och resultat	24
5. EN PEDAGOGS UPPFATTNING OM JÄMSTÄLLDHETSARBETE	24
6. SLUTDISKUSSION	27
REFERENSLISTA	32
Elektroniska referenser.....	33

1. Inledning

Nu får du sluta springa runt! Du kan välja mellan att vara i dockvrån med Annelie och Karen eller så kan du vara barn åt Lisa och Jenny som leker mamma pappa barn där borta, istället för att sitta som ett klister på pojkarna!

Mitt femåriga jag skämdes då fröken sa till mig. För att jag satt som "ett klister" på pojkarna och sprang runt och härjade istället för att sitta tyst och stilla och leka med flickorna. Att jag faktiskt tyckte det var roligt att röra på mig, klättra i träd och springa runt, spelade tydligen ingen roll. Det var inte min sak att göra. Jag var, och är, flicka. Det är snart tjugo år sedan händelsen utspelades, men jag minns det så tydligt som om det var igår.

Nu när vi själva har valt att arbeta med barn i tidigare åldrar kan vi se att inte mycket har skett. Vi upplever att det på många förskolor fortfarande är så att energiska, rörliga flickor blir "jobbiga", de skall helst vara i dockvrån eller sitta och rita. Pojkarna däremot får tumla runt en bra stund innan det får vara nog. Vi tror att många vuxna har en syn på barn som är könsstereotyp. Då ett barn av ett visst kön inte passar in i mallen för hur han eller hon bör bete sig duger barnet inte. En korrigerande måste ske och åtgärder vidtas för att barnet skall utvecklas i riktning med de rätta beteendena för dess kön. Men hur påverkar detta barnets självmedvetande och självförtroende? Pedagogerna i förskolan har således en stor påverkan på barnens identitetsutveckling. På en del förskolor runt om i landet har pedagogerna insett att man styr in barnen i stereotypa könsroller och man är medveten om att man mer eller mindre oavsiktligt behandlar flickor och pojkar olika. Här ligger fokus på hur förskolan kan bekräfta och hjälpa barnet att komma vidare i sin utveckling genom att utvidga sina möjliga handlingssätt, att pröva olika positioner och roller. Vikten av detta understryks i Läroplanen för förskolan, Lpfö 98, där vi kan läsa att; *"Förskolan skall motverka traditionella könsroller och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller."* (Utbildningsdepartementet, 1998). För att återknyta till det vi nämnde ovan frågar vi oss om detta efterföljs på förskolor? Vad ger man pedagogerna ute i verksamheterna för möjlighet till vidareutbildning inom ämnet? Det räcker uppenbarligen inte med att det finns förhållningssätt givna i läroplaner. Pedagogerna som dagligen arbetar med barnen måste få möjlighet att reflektera över sig och sitt förhållningssätt gentemot barnen. Först då kan ett jämställdhetsarbete påbörjas och förverkligas ute i verksamheterna.

Det finns inte en lösning som förändrar våra traditioner och problemet med män och kvinnors olika möjligheter i livet. Det finns ingen jämställdhetspedagogik som magiskt drar över de orättvisor och den ojämställdhet som råder i dagens samhälle. Vad vi kan göra idag är att hela tiden försöka. Man börjar med små försök som kan ses som en del av en stor helhet. Vi önskar med detta arbete fördjupa våra kunskaper inom ämnet jämställdhet och få en inblick i hur man som pedagog kan arbeta med detta som ett naturligt inslag i förskolan. Vår ambition är även att sätta igång en tankeprocess och bidra till en diskussion kring arbetssätt som främjar jämställdhet.

1.1 Problemformulering

Blickar vi långt tillbaka i historien kan vi se att människor även då inrättade sig i könsroller. Dessa lever följaktligen kvar än idag och har genom århundradena cementerats. Det handlar om att beteenden hos män och kvinnor grundar sig på förväntningar och värderingar som grundats under uppväxten och skapas i sociala samspel. Spädbarn kallar vi pojkar eller flickor från första början och vi skiljer dem åt genom att klä dem i blå eller rosa kläder. Vi har därefter olika förväntningar på de blå respektive rosa barnen (Connell, R. *Om genus* 2002).

Skolan och förskolan speglar det samtida samhället. De normer och väsentligheter som präglar samhället spelar stor roll för innehåll i läroplaner, temadagar och vidareutveckling för verksamma pedagoger. Genus och jämställdhet har varit ett hett omdebatterat ämne i samhället de senaste åren, men har någon förändring skett? Trots att kravet på jämställdhet skärptes då skollagen reviderades 1995 finns det forskning som visar på att det inte skett någon märkbar förändring då det gäller jämställdhet i skolans verksamhet. Jämställdhet har fortfarande inte en tydlig plats i undervisningen och många lärare tycks sakna metoder för hur man skulle kunna arbeta (Josefsson & Mannikoff, 2003). Vi ser alltså att många förskolor idag inte lever upp till de krav och riktlinjer som skollagen och läroplanen föreskriver. Vi frågar oss hur ett arbete med jämställdhet kan se ut på en förskola, där kraven från skollagen och läroplanen införlivas? Det finns dock idag förskolor som är jämställdhetsprofilerade. Detta kan innebära att personalen fortlöpande utbildar sig inom ämnet och att man aktivt arbetar mot en jämställd förskola. Men långt ifrån alla har en sådan profil.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att ta reda på hur man kan arbeta med jämställdhet i förskolan i enlighet med det som anges i styrdokumentet, enligt tidigare forskning, samt presentera exempel på detta. De frågeställningar som vi ämnar besvara i denna studie är följande:

- Vad finns det för riktlinjer i styrdokumentet beträffande jämställdhetsarbete i förskolan?
- Hur kan arbeten med genus och jämställdhet se ut på förskolor?

1.3 Avgränsningar

Den första avgränsningen handlade om vilken del av jämställdhetsproblemet som skulle studeras. Eftersom vi båda har en framtid inom skolans värld föll lotten på jämställdhetsarbete inom förskolan.

I den teoretiska delen har olika avgränsningar gjorts vad gäller de teorier och den tidigare forskning som tas upp. Alla de teorier och den tidigare forskning som finns inom området jämställdhet tas inte upp här, en avgränsning har skett. De delar som funnits mest lämpade i denna studie har valts ut.

Två förskolor som bedrivit jämställdhetsarbete har valts ut för noggrannare analys. Den ena kommer från en studie som Myndigheten för skolutveckling genomfört 2003. I samma studie granskades totalt sex skolor. Vi avgränsade oss och valde ut den som inbegrep förskolan. Den andra förskolan genomförde ett jämställdhetsprojekt som startade 1996 i samarbete med

länsstyrelsen i Gävle. Ingen egen empirisk forskning har gjorts kring dessa två. Här återges bara resultaten som kom fram i samband med dessa studier.

Den empiriska delen är kopplad till en förskola som ligger ett par mil utanför en större stad. Vår ambition var att besöka fler förskolor för att undersöka vidare hur förutsättningarna för jämställdhetsarbeten kan se ut. Detta blev dessvärre en avgränsning då de förskolor vi kontaktat för ett eventuellt besök inte hade möjlighet att ta emot oss såhär i jultider.

1.4 Förförståelse

Då man forskar är det viktigt att vara medveten om sina egna föreställningar och utgångspunkter i ämnet. För att läsaren skall kunna ta del av studien och dess resultat på ett så omfattande sätt som möjligt redogörs nedan utgångspunkterna i korthet.

Vi är båda av uppfattningen att individer blir olika bemötta i dagens samhälle beroende på om de är män eller kvinnor. Utöver den fysiska, ser vi ser ingen faktiskt skillnad mellan män och kvinnor utan vi anser att samhället socialt konstruerar könsroller och gör män och kvinnor till olikheter. Kvinnor föds inte med ett renodlat intresse för barn och städning, lika lite föds män med en passion för bilar och slagsmål. Även om Sverige idag anses vara jämställt, så anser vi att det fortfarande finns mycket arbete kvar att göra. Vad beträffar förskolan så är vi av uppfattningen att det är attityderna hos pedagogerna som omger och arbetar tillsammans med barnen som i hög grad avgör vilken värdemässig påverkan barnen utsätts för. Detta har vi sett då vi arbetat ute på förskolor och skolor, men även tagit till oss vid litteraturstudier. Svaleryd skriver i *Genuspedagogik* (2002, s 25); ”*Just i bemötandet och samspelet med andra människor formas barnets upplevelse om vad det innebär att vara flicka eller pojke. I skolan pågår denna genussocialiserande process varje dag och varje stund.*”. Förhållningssättet hos pedagogerna avspeglas i den verksamhet de bedriver. Vi tror att många anser att deras verksamhet drivs på jämställda grunder, men att så ofta inte är fallet. De djupt rotade normer och värderingar som vårt samhälle vilar på är ibland svåra att se och ifrågasätta.

1.5 Disposition

Uppsatsen har inletts med en presentation av ämnet i studien. Även syftet och frågeställningarna har lyfts fram. Därefter har de avgränsningar som gjorts beskrivits. Nedan följer en beskrivning av den metod som använts. Därefter följer ett teoriavsnitt där relevanta begrepp definieras och styrdokumentet går igenom. Här beskrivs även tidigare forskning och den teoretiska ansatsen kopplat till ämnet i denna uppsats. Sedan följer en presentation av tidigare jämställdhetsprojekt som bedrivits i landet. Efterföljande kapitel rymmer en redovisning och analys av de insamlade data som intervjun frambringat. Framåt slutet av uppsatsen ligger en diskussion där forskningsresultaten knyts ihop med teori och tidigare forskning. Här vävs även våra personliga reflektioner in. En sammanfattning och slutsats sätter punkt för denna uppsats.

2. Metod

Nedan klargörs och motiveras valet av metod, forskningsteknik och urval. Vi kommer även kort presentera tillvägagångssättet vid litteraturstudien och datainsamlingen.

Då vi bara fick möjlighet att genomföra en intervju på en förskola kan man inte göra några generaliseringar utifrån vårt resultat. Alla kommuner med dess förskolor och skolor har sina

förutsättningar och behov. Empirin kan endast ses som ett underlag för diskussion och problematisering kring jämställdhetsarbete i förskolan.

2.1 Metodbeskrivning

Detta arbete grundar sig dels på en litteraturstudie och dels på en kvalitativ studie. Litteraturstudien grundar sig på en granskning av styrdokumentet; skollagen och läroplanerna samt litteratur som berör teorier och tidigare forskning inom ämnet. Ett syfte med uppsatsen är att presentera exempel på hur ett jämställdhetsarbete kan se ut. Vid sidan av litteraturstudien där sådana exempel presenteras har en intervju med en verksam pedagog genomförts. Detta för att få en inblick i hur en förskola mer eller mindre aktivt arbetar med jämställdhet och hur ett sådant arbete kan gå till. Den empiriska delen handlar således om en kvalitativ studie med en riktad öppen intervju. Här utgår respondenten från sin personliga förståelse i ämnet. Men denna typ av intervju anser vi oss få en djupare inblick i respondentens uppfattning av verksamheten, hur den bedrivs och på vilka grunder. Ett för stramt frågeformulär hade begränsat respondentens tankar och värdefulla frågor och svar hade gått förlorade. För att ta ett steg ifrån våra egna tankar och föreställningar har respondenten även själv fått ta upp spontana frågor och problem. Den av oss som genomförde intervjun har tidigare arbetat på denna förskola vilket kan ha påverkat olika skeenden under både intervjun och analysen av denna. Tidigare samtal med den intervjuade pedagogen, och hennes kollegor, samt upplevelser från tidigare vistelser på förskolan fanns med i bakhuvudet vid slutsatserna som dras i analysen.

2.2 Urval och bearbetning av empiri och analys

Val av målgrupp eller respondent vid intervjun är ett subjektivt urval. Med hänsyn till studiens syfte, att studera hur man kan arbeta med jämställdhet i förskolan, anser vi att respondenten är representativ. Vi kommer att benämna henne med ett fingerat namn. Vid intervjun följde vi en guide som vi satt samman. Denna bestod av frågeställningar som skulle verka som underlag vid samtalet. Själva datainsamlingen ägde rum under en dag på förskolans arena. Intervjun dokumenterades med bandspelare för att lättare fånga upp respondentens tankar. Efter intervjutillfället transkriberades denna. Vi har försökt att återge samtalet så som det fördes. Det är sedan det transkriberade materialet vi använt vid koppling till teori och våra frågeställningar.

2.3 Etiska principer

Då vi förberedde intervjun tog vi hjälp av Trost (1997). Han skriver gällande etiska principer; *”Hellre än att riskera att tystnadsplikten bryts skall man underlåta att rapportera sina fynd. Ingen forskning i världen kan vara så väsentlig att den får tulla på de etiska kraven”* (s 23). Innan intervjun genomfördes blev förskolläraren informerad om vad intervjun skulle handla om samt att den skulle användas i vårt examensarbete på lärarutbildningen. Den av oss som utförde intervjun informerade även om att det var okej att när som helst bryta intervjun och dra sig ur. Respondenten blev även garanterad anonymitet i arbetet.

3. Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

Detta kapitel består av tre delar. I den första delen definieras några nyckelbegrepp som man bör känna till för att sätta sin in i debatten om jämställdhet i skolan. Här redogörs även den

teori som ligger till grund för detta arbete. I den andra delen går relevanta styrdokument, med hänsyn till studiens syfte igenom. I den tredje delen redovisas en del av den tidigare forskning som finns inom området jämställdhet i skolan. Undersökningar på uppdrag av Skolverket och forskning från bland annat Elisabet Öhrn, Karin Kjellberg och Kajsa Svaleryd ligger till grund för denna. Samtliga ovan nämnda är aktuella inom forskning som berör skola och jämställdhet.

3.1 Definition av begrepp

Förutom begreppet jämställdhet förekommer en rad andra begrepp genomgående i uppsatsen. Dessa begrepp kan tokas på olika sätt av olika människor. De definitioner som presenteras nedan är de som kommer att användas i hela uppsatsen.

3.1.1 Jämställdhet

I Sverige använder vi begreppet jämställdhet för att beteckna köns likaställning. Detta innebär att kön aldrig får avgöra vilka möjligheter vi har att vara de vi vill. Det är inte alla länder som använder ett sådant här jämställdhetsbegrepp, ord som "likaställning" och "jämlighet" förekommer oftare. I Sverige tycks vi till vardags inte göra så stor skillnad mellan jämställdhet och jämlighet (Öhman, 1999). Jämställdhetsbegreppets specifika syftning på förhållandet mellan män och kvinnor tycks vara oklart bland människor i allmänhet. Under 1960- och 1970-talen talades det oftare om jämlighet i samhällsdebatten. Man diskuterade en jämlik fördelning och social och ekonomisk rättvisa mellan samhällsklasser. Idag är det framförallt jämligheten mellan könen som framhålls, alltså jämställdheten mellan kvinnor och män (Melin, 1999). Regeringens jämställdhetspolitiska mål är att kvinnor och män skall ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Makt och inflytande skall vara jämt fördelat och man understryker lika tillgång till utbildning och möjligheter till utveckling av personliga ambitioner, intressen och talanger (www.regeringen.se).¹ Då det kommer till förändring inom detta område har förskola, skola och vuxenutbildning en strategisk roll. Sedan många år tillbaka har regeringen lyft fram jämställdhet som ett prioriterat område inom skolväsendet, vi återkommer till detta längre ner.

---

¹ Det övergripande "målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. En förutsättning för att kunna uppnå detta är att kvinnor och män har samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter inom livets alla områden.

Under det övergripande målet finns fyra delmål:

- *Jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.*
- *Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.*
- *Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemanarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor.*
- *Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet" (<http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/64241>).*

3.1.2 Förskolan

I både skollag och läroplan finns tydligt formulerat att jämställdhet skall genomsyra verksamheten både inom förskola och skola. Trots detta visar forskning på att allt för lite tid ägnas åt detta (Kjellberg, 2004). Margareta Öhman (1999) påpekar i en skrift som utgetts av Skolverket att barns uppfattningar om sig själva som flicka eller pojke inte är färdigt konstruerade utan formas med tiden. Under förskoleåren antas barnets lärandekapacitet vara som störst, dels eftersom det ännu inte har en färdig bild av sig själv som pojke och flicka och dels för att det inte så gammalt. Därför är kanske möjligheterna att påverka barnen som störst här. Eftersom barnen har ett liv utanför förskolan kommer de att utsättas för två olika föreställningar då det gäller jämställdhet och könsroller. Den ena är det officiella samhällets och den andra står den kommersiella marknaden för. Även de vuxna som arbetar inom förskolan och barnens föräldrar står med ett ben i varje värld vilket ytterligare försvårar. Förskolan skall ju arbeta för ett framtida jämställt samhälle. Det är därför av betydelse att den erbjuder goda alternativ till värderingarna som masskulturen förmedlar (Örnstedt & Sjöstedt, 1995). Samtidigt måste personalen vara säkra i sin tro på budskapet som verksamheten förmedlar.

Majoriteten av personalen inom förskolan är kvinnor. De manliga pedagogerna utgör bara mellan 3-6 %. Detta trots att stora ansträngningar gjorts för att rekrytera fler män inom yrket. I ett slutbetänkande från Delegationen för jämställdhet i förskolan (Statens offentliga utredningar, SOU 2006:75) framkommer att Arbetsmarknadsverket i sitt uppdrag att bryta den könsuppdelade arbetsmarknaden skall prioritera projekt som leder till fler män i förskolan. Öhman (1999) understryker att både flickor och pojkar mår bra av både manliga och kvinnliga förebilder. Men att lika många män som kvinnor inte garanterar likaställning. Det räcker inte att män närvarar för att förändra barns könsrollsmönster. Det kan till och med ha en motsatt effekt. Rollerna kan förstärkas i arbetslag där båda könen finns representerade. Det handlar snarare om hur män och kvinnor förhåller sig till varandra och om pedagogernas överförande av värderingar och bärande demokratiska idéer. Den pedagogiska skickligheten är således viktigare än könstillhörighet bland personalen. Även behovet av kunskap i genuspedagogik är idag stort bland verksamma pedagoger i förskolan. Myndigheten för skolutveckling har fått i uppdrag att följa upp utbildningen av genuspedagoger i förskolan. Man har ambitioner om att det 2012 skall finnas en utbildad genuspedagog per 25 anställda (Statens offentliga utredningar, SOU 2006:75).

3.1.3 Genus och kön

Den som kanske framför andra förknippas med genusbegreppet och som presenterade det i Sverige på 1980-talet är Yvonne Hirdman. Hon föddes 1943 och är professor i historia vid Stockholms universitet. Idag anses hon vara en av Sveriges ledande genusforskare. Hon föreslår att vi med genus sätter namn på den alltmer komplicerade kunskap vi har om manligt och kvinnligt och vår allt större förståelse av hur manligt och kvinnligt görs. Hirdman är särskilt känd för att ha lanserat begreppet genussystem. Grundtanken i denna teori är att vi lever i ett samhälle där kvinnor och män särskiljs utifrån kön. I detta ligger ett maktperspektiv där det som tillhör män och det manliga allmänt tilldelas högre status, se "könsmaktsordning" nedan (Hirdman, 2001).

3.1.4 Könsroller

1962 gjorde begreppet könsroll entré. Detta slog kraftigt då det handlade om det att ifrågasätta de dubbla roller som kvinnor förväntades spela. Idag implicerar teorin om könsroller att kön är förknippat med en roll som dagens människor mer eller mindre medvetet lever med. Beroende på om du är man eller kvinna förväntas du agera och vara på ett visst sätt.

Betydelsen av kön skapas i relation till omgivningen och är i konstant förändring. Förutsättningen för ett sådant tänkande är enligt Hirdman att det bakom rollerna finns en genuin varelse. En likadan människa bortsett från små fysiologiska skillnader mellan könen. Man utgår ifrån att män och kvinnor i grund och botten är mer lika än olika och att könsroller styr och förtrycker. Det är detta som könsrollsdebatten kretsat kring sedan begreppet lanserades (Hirdman, 1998).

De föreställningar vi har om män och kvinnor, manligt och kvinnligt samt de abstrakta förhandlingar som äger rum inom detta område kallar Hirdman för genuskontrakt. Via dessa kontrakt bevaras genussystemet och isärhållandet av könen menar hon. Detta pågår hela tiden och på alla plan. Hirdman säger att en orsak kan vara behovet av struktur i sin omgivning. Hon menar på att människan har en önskan om att placera in andra i tillhörighetsfack för att göra världen mer begriplig och handfast (Hirdman, 2001).

3.1.5 Könsmaktsordning

Detta begrepp grundar sig på en teori vars hypotes är att män som grupp är överordnade kvinnor som grupp. Teorin har sitt ursprung i det patriarkat vi lever i. Det handlar om en samhällsordning där män tenderar att ha mer makt än kvinnor inom både hem- och arbetslivet. I denna skeva maktfördelning grundad på kön nedvärderas kvinnors insatser och egenskaper (Hirdman, 2001). Ylva Elvin-Nowak skriver i *Att göra kön* (2003) att de traditionella vetenskapsidealerna är skapade av män, för män. Detta utifrån historiskt och kulturellt skapade föreställningar om manlighet och kvinnlighet. Det syns i de föreställningar som hänger samman med forskningen, såväl då som idag.

När man talar om vetenskap brukar begrepp som objektivitet, ordning, förnuft och rationalitet komma upp. Motsatsen till dessa begrepp är subjektivitet, kaos, känsla och irrationalitet. Just den här typen av motsatspar är språket fyllt av – motsatspar som ofta kopplas till kön. (s. 222)

De begrepp som värderas högst hamnar i den första kategorin, de som brukas i vetenskapliga sammanhang. Det är begrepp som hör till naturvetenskapen. Det är också de begrepp som kopplas samman med mannen och manliga egenskaper. Hirdman visar likaså i sin forskning att det män gör, genom historien, har ansetts viktigare, svårare och mer värdefullt än vad kvinnor gör. Exempel på detta är att förnuftet, som anses vara människans viktigaste egenskap, är något som förknippas med manlighet. Kvinnor förknippas istället med motsatsen; känslor (Hirdman, 2001). Carrie Paechter bekräftar Hirdmans tankar när hon i *Educating the Other* (1998) skriver; *"An important and powerful division is between male Subject and female Other. ... This division is perpetuated by the dualism of Western philosophical thought, and in particular of the valuing of reason (seen as male) over emotion (seen as female)"* (s 17). Om en kvinna idag gör en mans arbete kan detta ske med ett visst beröm. Man talar om att hon arbetar som en riktig karl. Om en man å andra sidan utför ett kvinnoarbete kan det anses skamligt (Hirdman, 2001).

3.1.6 Norm

Normer är ett sociologiskt begrepp för allmänt delade, men många gånger underförstådda, regler och förväntningar på beteende som gäller inom en mindre social gemenskap eller i samhället i stort. Normer vilar på värderingar och är kopplade till mer eller mindre allvarliga straff om man bryter mot dem (Ambjörnsson, 2003). En viktig norm är att uppträda genusmässigt korrekt. Studier visar att normerna för flickor i skolan oftast handlar om utseende och kläder medan normer för pojkar i stor utsträckning handlar om att ta avstånd

från det feminina samt att ta plats i klassrummet. I motsats till flickorna bör pojkarna inte ägna så mycket tid åt sitt utseende. Utmanas dessa normer riskerar pojkarna att betraktas som homosexuella. Denna risk tycks inte vara lika stor för flickor som utmanar de givna ramarna för sitt kön (Josefsson & Mannikoff, 2003).

3.1.7 Ojämställdhet

Helena Josefson skriver i *Genus – hur påverkar det dig?* (2005) att det finns tre övergripande förklaringar till ojämställdhet. De tre förklaringsmodellerna är den *biologiska*, den andra är *könsroller* och den tredje är *genus*. De biologiska förklaringarna betonar att det finns specifika egenskaper som hör det biologiska könet kvinna och man till. De har sin utgångspunkt i att det fanns medfödda skillnader män och kvinnor emellan. Exempelvis trodde man förr att kvinnor var mindre intelligenta än män, eftersom de hade mindre hjärnor än män. De villkor kvinnor då hade var resultatet av deras natur och den givna platsen för dem var i hemmet.

Den andra förklaringsmodellen till skillnader mellan män och kvinnor är könsroller. Det var först i mitten av 1900-talet som man började uppmärksamma den teorin, som alltså innebär att kvinnor och män följer en mängd förväntningar beroende på vilket kön de tillhör.

Förväntningarna fostras in tidigt; flickor leker med dockor och lär sig att ta den omvårdande rollen, medan pojkar leker med bilar. På 1970-talet trodde man att genom att ge flickor bilar och pojkar dockor kunde man bryta upp könsmönstret, men så enkelt är det inte att ändra könsrollerna. Påverkan är för invecklad och finns överallt omkring oss i samhället, i språket, i symboler och i organisationer. Josefson betonar att könsroller inte kan förklara varför män som grupp haft mer makt än kvinnor som grupp. Frågan är mer komplex än så. Den tredje förklaringsmodellen till varför vårt samhälle inte är jämställt är *genus*. *Genus* är som vi nämnt en princip för social organisation och kulturell kategorisering där man tillskriver män manliga egenskaper och kvinnor kvinnliga. Detta är inget som är givet av naturen, utan något vi människor har skapat och använder som princip för att fördela göromål, beslutsmakt och tillgångar.

3.1.8 JämO

Jämställdhetsombudsmannen, JämO, kontrollerar att män och kvinnor i arbetslivet och studenter vid högskolor har lika rätt och möjligheter oavsett kön. Man arbetar förebyggande mot diskriminering och rycker även in då någon blir diskriminerad eller utsatt för sexuella trakasserier. JämO arbetar först och främst inte inom skolan men har genom en särskild skolsatsning blivit en aktör även på denna arena. Man kunde inte undvika behovet av kunskap och pedagogisk utveckling inom jämställdhetsområdet. JämO har givit ut en handbok mot könsdiskriminering i skolan. Man erbjuder även kurser med exempel på hur man konkret kan arbeta för förändring (Josefsson & Mannikoff, 2003).

3.2 Teori om jämställdhet

Vi kommer här att presentera vår teoretiska ansats. I uppsatsen intas ett socialkonstruktivistiskt perspektiv. Nedan redogörs för innebörden av detta tillsammans med en koppling till *genus* och jämställdhet.

3.2.1 Socialkonstruktivistiskt perspektiv

Det finns olika teoretiska perspektiv på jämställdhet inom genusforskningen. Synsättet i denna studie präglas som sagt av uppfattningen att kön är något socialt konstruerat. Någon

biologisk förklaringsgrund finns således inte. Synen på genus finns inte fångad i en samhällsstruktur utan förändras ständigt. Man skiljer på begreppen kön och genus. Kön motsvarar det biologiska könet medan genus står för det sociala. Kvinnligt och manligt blir här varandras motsatser och skillnaderna mellan de båda könen, som visar sig i genus, är viktiga att betona. Mot detta säger ett biologiskt perspektiv att manligt och kvinnligt finns i kroppen. Man menar att män och kvinnor har olika egenskaper, kvalifikationer, känslor och viljor som i stort sett är oföränderliga. I en skrift från Myndigheten för skolutveckling (2003) framkommer att det sedan slutet av 1800-talet har genomförts psykologisk forskning om känslor, attityder, personliga karaktärsdrag och intressen. Samtliga visar dock att det finns ytterst få skillnader mellan män och kvinnor inom dessa områden. Däremot har man funnit fler skillnader som är socialt skapade. Vid ett biologiskt perspektiv fokuserar man alltså inte på sociala sammanhang, makt, arbetsfördelning och bemötande mellan olika parter. Mot detta samt tidigare forskning skulle ett sådant perspektiv inte lämpa sig inom ramen för vår studie.

3.3 Skolans uppdrag

Skollagen, läroplaner, kursplaner och särskilda program mål är riktmärken för pedagoger såväl inom skolan som i förskolan. I den första delen av läroplanerna finns den så kallade värdegrunden. Ett av de grundläggande värden som förväntas genomsyra hela verksamheten är jämställdhet mellan könen. Vi kommer här att ta upp några avsnitt ur skolans olika skrivningar, där området jämställdhet tas upp.

3.3.1 Styrdokumentet

I skollagen står:

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan ska främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
  2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden
- Portalparagrafen, första kap. § 2

I Läroplanen för förskolan, Lpfö 98, står att följande värden när det gäller jämställdhet, skall genomsyra verksamheten:

Omsorg om och hänsyn till andra människor, liksom rättvisa och jämställdhet samt egna och andras rättigheter skall lyftas fram och synliggöras i verksamheten.

Vidare sägs:

Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt. Förskolan skall motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar skall i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar från stereotyper könsroller.

Lpfö 98 beskriver även betydelsen av delaktighet ur ett jämställdhetsperspektiv: ”Arbetslaget skall verka för att flickor och pojkar får lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten...”

3.4 Tidigare forskning

Skolan är en av samhällets viktigaste institutioner och det mesta som rör samhället speglas i skolan. Pedagogisk forskning med genusperspektiv handlar å ena sidan om skolans och utbildningens betydelse för hur genus uppfattas, organiseras och uttrycks i samhället. Å andra sidan beskriver och analyserar man även hur skolan som en specifik genusregim medverkar till en produktion och reproduktion av könsmonster. I detta kapitel presenteras tidigare forskning inom främst det senare området. Först återges resultat från några av Skolverkets undersökningar om jämställdheten i skolan och förskolan idag. Därefter redovisas i korthet en kunskapsöversikt av Elisabet Öhrn. Sist tar vi del av Karin Kjellberg och Kajsa Svaleryds forskning inom ämnet.

3.4.1 Har jämställdhet kommit i skymundan?

Trots att jämställdhet har en så framträdande plats i skollag och läroplaner, så visar Skolverkets undersökningar att detta inte har fått så stort genomslag i skolans verksamhet. I rapporten *Skolan och värdegrunden* (Josefsson & Mannikoff, 2003) framkommer att jämställdhet verkar ha kommit i skymundan. Lärarna saknade metoder och många rektorer anser att skolan redan är jämställd, trots att så inte är fallet. Den nationella kvalitetsgranskningen om sex- och samlevnadsundervisningen från 1999 (Josefsson & Mannikoff, 2003) visar att det är ovanligt att skolor har formulerade mål för ett jämställdhetsarbete. Jämställdhet har alltså inte en tydlig plats i undervisningen.

Enligt ett slutbetänkande av Delegationen för jämställdhet i förskolan (Statens offentliga utredningar, SOU 2 006:75) visar forskning att de vuxnas bemötande och förhållningssätt är den avgjort viktigaste faktorn i jämställdhetsarbetet. Förutom pedagogerna och barnen är den fysiska miljön, leksaker, litteratur och annat material med och påverkar vardagen i förskolan. I samma skrift framhålls att olika pedagogiskt material bär på föreställningar och normer om vad barn bör hålla på med och klara av i olika åldrar. Dessa material bär även på föreställningar om kön. Vissa material gör flickor till mer eller mindre typiska flickor. Annat material formar typiska pojkar. En studie vid Malmö högskola visar att uppdelningen mellan flickors och pojkars leksaker är stora. Pojkar förväntas leka med yrkesredskap, transportmedel och verktyg medan flickornas leksaker präglas av dockor och hushållsredskap.

3.4.2 Dominerande pojkar och osynliga flickor

En forskningsöversikt av Elisabet Öhrn (2002) visar på att det skett förskjutningar i könsmonstren jämfört med 1970- och 1980-talen. I studien framkommer att både flickors och pojkars situation och beteende i skolan har förändrats. Denna förändring kan inte bara förklaras utifrån kön. Man framhåller vikten av social klass och olika utbildnings- och undervisningssammanhangs betydelse. Sättet att studera kön i skolan har förändrats, vilket också kan förklara variationen i könsmonster. Tidigare har många undersökningar visat på att flickor presterar bättre än pojkar i skolan, men Öhrn framhåller att andra omständigheter än kön har större betydelse för prestationer i vissa ämnen. I hennes slutsats framkommer att vi inte vet så mycket om hur val av arbetssätt och innehåll påverkar skolresultaten för flickor och pojkar. Kunskapsöversikten informerar även om att pojkar ofta dominerar i klassrummet och får större uppmärksamhet från vuxna och därmed ett större inflytande på undervisningen. Flickor ägnas mindre uppmärksamhet, de kan till och med bli osynliga i större grupper.

3.4.3 Tankar om ett lyckat jämställdhetsarbete

Karin Kjellberg har mångårig erfarenhet som högstadielärare och är nu jämställdhetsutbildare. Hon skriver i *Genusmaskineriet* (2004) att det hos pedagoger ofta finns förgivettaganden kring aspekter som bör genomsyra undervisningen. Som vuxen har man oftast uppfattningar om vilka normer och värderingar som skall förankras och överföras till eleverna. Men när det kommer till jämställdhetsarbete och området genus och kön är det inte lika klart vad som skall förmedlas. Det står i läroplanen att traditionella könsmonster skall motverkas. Men vad innebär det? Hon diskuterar kring frågor som att skolan skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmågor och intressen oberoende av könstillhörighet, men hur skall det tolkas? Är pojkar och flickor födda olika eller är det samhället med dess mönster som bestämmer könsinnehållet? I ett arbetslag kan uppfattningarna kring jämställdhetsarbete vara vitt spridda. Dessa olika uppfattningar talas det inte ofta om, menar Kjellberg, och pedagogerna är därför inte medvetna om de olika åsikter som finns. Men om olika tankegångar synliggörs kan viktiga frågor väckas. Man bör fråga sig vad den praktiska innebörden blir av den ena eller andra inställningen. Var lägger man fokus i ett aktivt jämställdhetsarbete? På eleverna, på de vuxnas förhållningssätt eller på skolmiljön? Hon föreslår att man, för ett lyckat jämställdhetsarbete på en förskola, arbetar parallellt med tre områden. Det första är arbetet med attityder och värderingar, det andra handlar om att förvärva grundläggande genuskunskaper och det tredje går ut på att integrera praktiska metoder i verksamheten. Skolans uppdrag att arbeta för jämställdhet mellan könen bör enligt Kjellberg ses såväl pedagogiskt som socioemotionellt. Då menar hon att både elever och pedagoger som alla är utövare av läroplaner, kursplaner och program mål och lokalt uppsatta mål inbegrips. På så sätt fångar man jämställdhetsuppdraget i sin helhet och får större möjligheter att låta det genomsyra hela verksamheten.

En annan men liknande syn på jämställdhetsarbeten presenterar Kajsa Svaleryd, förskollärare och projektledare för Jämrum.² Hon poängterar i boken *Genuspedagogik* (2002) att ett genusmedvetet arbete i första hand handlar om fyra punkter:

- Att som pedagog bli medveten om hur de egna könsnormerna och värderingarna påverkar undervisningen, valet av innehåll samt bemötandet av eleverna. Denna insikt är grunden för en förändring. Lärarrollen och dess innehåll måste ställas i fokus.
- Att synliggöra och granska de bilder och föreställningar som var och en inom skolan har om vad som är manligt och kvinnligt. Föreställningar som vi tillägnat oss under vår uppväxt kanske inte alltid stämmer överens med de uttalade målen och riktlinjerna för jämställdhet i läroplanerna. På varje skola måste man därför arbeta aktivt med att enas kring definitionen om vad man menar med kön, könsroller och genusstrukturer. Varje skolas mål för jämställdhetsarbetet behöver förhandlas och definieras. En värdegemenskap måste byggas.
- Att synliggöra, problematisera och utveckla elevers föreställningar och könsmyter, så att flickor och pojkar genom en ökad självinsikt kan välja sin framtid utifrån sin egen vilja och sina personliga intressen.

---

² Jämrum i Gävle är ett projekt som finansieras av länets kommuner tillsammans. På Jämrum har man som mål att öka kunskapen om de förväntningar, krav och normer vi omedvetet har på flickor och pojkar och som många gånger skiljer sig mellan könen. Man vill även lära pedagoger runt om i Sverige hur barn ges en jämlik grund att stå på. Detta för att de ska kunna växa upp med alla förutsättningar att göra eller bli vad de vill, oavsett om de är flickor eller pojkar. En stor del av arbetet går ut på att fortbilda personal vid landets förskolor, men även i grundskolan och på gymnasiet. Denna fortbildning sker genom föreläsningar, handledning av arbetslag, hjälp med att finna metoder för jämställdhetsarbete och mycket mer (www.jamrum.se).

- Att finna metoder och arbetsmaterial för att inom den ordinarie undervisningen skapa villkor för att ge flickor och pojkar samma möjlighet till utveckling, kunskap, social kompetens, glädje och utmaning, utan att hämmas av traditionella könsmonster.

Vi finner alltså här likheter i Svaleryds och Kjellbergs tänkanden. Svaleryd skriver vidare att det i skolan och förskolan dagligen pågår en genussocialiserande process i vilken pojkar och flickor prövar och utforskar olika sätt att bete sig, handla och vara på. Utifrån de reaktioner och den respons de får av andra människor, lär de sig vilka beteenden som är lämpligast för pojkar respektive flickor. Det är i mötet med andra människor barnen upplever hur det är att vara flicka eller pojke och formas därefter. Gällande genusforskning anser Svaleryd att man fastnar och lägger för mycket tid, energi och resurser på frågan om varför kvinnor och män är lika eller olika. Det bromsar upp arbetet med jämställdhet. Istället borde man fokusera på vad man kan göra och sedan pröva det, för att se om det leder till förändring. I boken diskuterar hon kring problemet och kommer med förslag och aktiviteter på hur man kan arbeta med jämställdhet i alla åldrar. Enligt både Svaleryd och Kjellberg är jämställdhet i hög grad en kunskapsfråga, då kunskap ger möjlighet att synliggöra de könsmonster vi möter och själva upprätthåller i vår vardag. Inom de flesta områden lever svenska kvinnor och män i vitt skilda verkligheter. Det gäller inte alla kvinnor och män, men statistiskt sett är skillnaden i levnadsvillkoren tydliga. Svaleryd vittnar om att när man talar om jämställdhet möts man av fler personliga och oreflekterade påståenden och invändningar än inom någon annan del av samhällsdebatten.

4. Tidigare jämställdhetsprojekt

För att få en inblick i hur jämställdhetsarbeten kan gå till rent praktiskt, i enlighet med uppsatsens syfte, återges här några sådana projekt. Projektens metodiska upplägg presenteras samt de resultat och den lärdom man tillägnat sig under arbetets gång. Det första projektet som studerats gjordes på uppdrag av Myndigheten för skolutveckling. Vid presentationen av detta läggs tonvikten på de verksamma inom skolan samt deras lärdomar av jämställdhetsarbetet. Det andra projektet initierades av en jämställdhetsexpert i Gävleborgs län och ägde rum på en förskola. Här läggs mer krut på barnens och pedagogernas reaktioner och handlande i samband med arbetet. Att tyngdpunkten på skildringen av dessa projekt i denna uppsats ligger på olika områden är för att så många aspekter som möjligt av jämställdhetsarbeten skall synliggöras. Allt för få att en så bred bild som möjligt av hur sådana arbeten kan gå till.

4.1 Hur är det ställt? Tack, ojämt!

Myndigheten för skolutveckling har bedrivit ett arbete med samma namn. Denna gjordes med anknytning till regeringens uppdrag att ta fram och sprida lärande exempel på hur skolor och kommuner i samverkan med olika organisationer och myndigheter arbetar med jämställdhet samt social och etnisk mångfald. Man klargör i förordet att skriften kan ses som ett uttryck för vad Myndigheten för skolutveckling uppfattar vara viktigt att utveckla och arbeta för. Skriften som utkom 2003 tar upp köns- och maktskillnader i skolan och samhället och visar på hur vi skapar och bevarar könsordningen. Det ges även exempel på hur man vid sex skolor och kommuner arbetat för att öka jämställdheten. Syftet med dessa exempel är, skriver man, att visa hur de arbetar med jämställdhet, vilka erfarenheter de har gjort och vilka möjligheter och svårigheter de har sett. Skolorna har valts ut för att de bedriver jämställdhetsarbete och för att de har olika utgångspunkter. Metoden som använts är framför allt intervjuer med skolchefer,

jämställdhetssamordnare, skolledare, lärare, elever och annan skolpersonal. Eventuella samarbeten med externa experter beskrivs även.

4.1.1 Presentation av jämställdhetsarbeten

Här redovisas kort hur arbetet sett ut på skolorna, enligt skriften från Myndigheten för skolutveckling. Eftersom projektet i Landskrona inbegriper arbete i förskolan kommer detta att studeras noggrannare.

I Landskrona som är en mångkulturell kommun arbetade man på en F-6 skola med ett projekt där man bland annat tog hjälp av två utomstående experter inom jämställdhetsområdet. Det övergripande syftet med arbetet här var att få pedagoger medvetna om sitt eget beteende, sina värderingar och de konsekvenser de får. Man arbetade även för att ta fram redskap för att förändra verksamheten.

I Gävle hade förskolan redan ett etablerat jämställdhetsarbete vid tiden för studien. Vid arbetet tog man hjälp av Jämrum som är ett kommunalt kompetenscentrum för pedagoger.

I Haninge har ett jämställdhetsprojekt bedrivits på initiativ från organisationen Revolt. Denna har utvecklat ett projekt som heter "Makt och kön i ungas vardag". Målet med detta var att förändra attityder och verka för ett mer jämställt samhälle. Skolan i fråga sträcker sig från årskurs 6-9.

I Jokkmokk arbetade man på en 7-9 skola med att förändra traditionella livsmönster. Arbetet uppkom i samband med konstaterandet att pojkars betyg sjunkit medan flickors betyg ökat. I detta projekt var stora delar av samhället engagerat. Man ansåg att problemet med den bristande jämställdheten inte kunde isoleras till skolan utan fler parter behövdes inblandas för att förändring skulle kunna ske. Man arbetade tillsammans med forskare för att reformera arbetsformer och arbetssätt i riktning mot en mer jämställd verksamhet i skolan.

I Malmö där hälften av eleverna har utländsk bakgrund måste man ha ett kulturperspektiv på arbetet med jämställdhet. Detta för att så många kulturer finns representerade med olika sätt att se på genus och jämställdhet. Då gymnasieskolan S:t Petri fick en ny rektor började arbetet med jämställdhet utvecklas. Ett stort stöd i detta arbete var kunskapen som fanns på kommunal nivå. Man fick stöd från Enheten för etniska relationer, JämO, en jämställdhetsgrupp som fanns på förvaltningsnivå, Lunds universitet och Program för sexuell hälsa.

I Skövde inleddes på Västerhöjdsgymnasiet ett jämställdhetsarbete efter att rektor och lärare funnit inspiration på JämO:s kurs "Våga bryta mönstret". På skolan bildades två jämställdhetsgrupper, en med personal och en med elever. Tillsammans formulerade grupperna mål för jämställdhetsarbetet. Det övergripande syftet med arbetet var att, hos både personal och elever, medvetandegöra de över- och underordningar som finns i mänskliga relationer. Personalen försökte integrera jämställdhetsperspektivet i undervisningen. Personer utifrån bjöds in för att dela med sig av sina erfarenheter.

4.1.2 Jämställdhetsprojektet i Landskrona

Landskrona är en mångkulturell stad med en mängd nationaliteter, språk och religioner. Värdegrunden är ett prioriterat område och kommunen har satt ut tydliga mål för arbete med

ett genus- och jämställdhetsperspektiv i undervisningen. Kommunen har erbjudit fortbildning i värdegrundsfrågor och många förskolor och skolor arbetar med jämställdhet. Pilängsskolan är en sådan skola, här har man intervjuat Per Dahlöf som är skolchef i Landskrona. Tillsammans med jämställdhetsprojektet Elfte steget arbetade skolan med att utveckla metoder för en jämställd pedagogik. Dahlöf betonar i intervjun vikten av tidiga insatser, redan i förskolan skall barnen stimuleras att göra val oberoende av traditionella könsmonster.

På en annan skola i Landskrona har man infört tjejtimmar i bibliotek och datasalar. Detta för att skapa utrymme för flickor som annars trängs tillbaka av dominerande pojkar. Detta frirum för flickor har visat sig vara mycket givande och fler skolor i kommunen har börjat fundera på att införa pojk- och flickklasser igen. Dahlöf anser att det största hindret i jämställdhetsarbetet är människors uppfattningar om könsrollerna. Vad man anser vara manligt respektive kvinnligt. Med levande samtal på alla nivåer, i förvaltningen, i rektorsgrupper och på skolorna företräder och stöttar Dahlöf arbetet med jämställdhet och värdegrund.

Åter till Pilängsskolan som är en F-7 skola. Här har man talat med rektorn Christel Andersson. Jämställdhetsarbetet som utvecklats i samarbete med Elfte steget är en av flera satsningar som gjorts inom området. Man har även fortbildat sig inom värdegrundsarbetet, berättar Andersson, och prövat olika modeller och metoder samt utvecklat ett arbete med kamratstödjare. Hon understryker även vikten och nödvändigheten av att ha ett genusperspektiv om man skall nå läroplanens mål. Det krävs en medvetenhet för att värdegrundsarbetet i skolan skall inkludera ett jämställdhetsperspektiv. Det är inget som sker med automatik. Vid tiden för intervjun har projektet med jämställdhet pågått i tre terminer. Man arbetar med att varva teoretisk fördjupning med praktiska övningar. Man gör även observationer och dokumenterar sitt eget beteende i klassrummet. Detta gör man för att hos pedagogerna medvetandegöra betydelsen av genus då det gäller bemötande, organisering av lärande och förväntningar på eleverna. Arbetet syftar även till att ge personalen verktyg och pedagogiska metoder för att motverka traditionella könsmonster i verksamheten. I enlighet med tidigare forskning som presenterats i denna uppsats berättar Charlotta John, en av projektledarna från Elfte steget, om det viktigaste syftet med projektet. Detta är att som pedagog lära sig att se sitt eget beteende, sina värderingar och de konsekvenser det får samt att få redskap för att förändra. En god självkänsla krävs för att våga utmana sina egna föreställningar. Därför är övningar som syftar till att stärka självkänslan viktiga hos både pedagoger och elever. Pedagogerna på skolan har förutom arbetet med projektgruppen från Elfte steget träffar med personal från andra skolor som också arbetar med jämställdhet på liknande sätt. All personal på skolan har läst JämO:s bok om könsmobbing. Sedan har lärarna på skolan arbetat på lite olika sätt. Vissa har testat flick- och pojkgrupper några timmar i veckan. Detta har upplevts positivt, framför allt för flickorna. En metod man tipsar om då det gäller pojkars och flickors utrymme i klassrummet är den stoppande handen. Denna används då någon avbryter ett samtal mellan en lärare och elev. Genom att räkna upp handen som ett tecken på att "vänta, jag tar dig sen" avbryts inte uppmärksamheten mot den elev man talar med. Pamela von Sabljar och Charlotta John, projektledarna på Elfte steget, lyfter slutligen betydelsen av att en drivkraft och att ett engagemang måste finnas på skolan och inte bara hos projektledarna. De tar upp vissa problem som kan dyka upp under ett sådant här arbete. Finansieringen är en sida, frågor om arv och miljö en annan. Man får vara beredd på att stå till svars för frågor som; går det verkligen att göra något åt detta och är det verkligen meningen att pojkar och flickor skall vara helt lika? Här är det viktigt att framhäva och tydliggöra motiven menar de. Klargör att det handlar om att bryta begränsningar och att få en positiv könsidentitet.

4.1.3 Utvärdering av projekten

Vad säger då utvärderingen av projekten? Att förändra djupt rotade strukturer i samhället är inte gjort på en dag. Det går inte att se några snabba resultat. Men vissa förändringar har visat sig. Här följer en redogörelse för de vunna insikter och resultat som samtliga projekt i den aktuella studien bidragit med. Först tas granskningen av projektet i Landskrona upp. Därefter följer resterande projekt.

I Landskrona upplevs eleverna ha blivit bättre på att hantera konflikter och arbetsmiljön har förbättrats. Ett lugnare klimat råder och kränkningarna är färre. Relationen mellan personal och föräldrar har blivit mer jämställd. Pedagogerna upplever att de har blivit mer medvetna och fått ett mer kritiskt förhållningssätt.

Vi går över till den sammanfattande utvärderingen av projekten. Här har i samband med de jämställdhetsarbeten som uppkommit en medvetenhet ökat och genus och jämställdhet har börjat diskuteras på skolorna i fråga. Både personal och elever har upplevt projekten som givande och man vittnar om att utvecklingar i positiv anda har skett. Personalen talar om en kunskapsutveckling som i sin tur lett till en personlig utveckling. Man vågar vara mer öppen, sätta gränser och utmana normer. En insikt i att jämställdhetsarbete handlar om att utmana föreställningar har nåtts. Varje skola måste hitta sina egna metoder och ett eget arbetssätt. En modell som fungerat bra på en skola faller inte nödvändigtvis lika väl ut på en annan skola, då personalsammansättningar och elevgrupper ger olika förutsättningar. Man vittnar om att skolpersonalens möjligheter att använda sina kunskaper är helt beroende av skolledningens stöd och inställning. Skolledarna skall ha en plan för hur man integrerar jämställdhetsarbetet i skolan. Arbetet med detta skall inte vara ett sidospår utan ett inslag i den dagliga verksamheten. Man är ense om att ett jämställdhetsarbete börjar med de vuxna. Personalen måste bli medveten om sina egna värderingar och få upp ögonen för det man vanligen inte ser. Man kan inte räkna med total enighet men man bör vara medveten om vikten av att alla personalgrupper är delaktiga i arbetet. Kompetensutveckling är viktigt på alla nivåer. Man behöver faktakunskaper om maktstrukturer, över- och underordning, kön och klass för att kunna analysera den egna verksamheten. Pedagogerna som deltagit i studien upplever att de behöver hålla sig uppdaterade i aktuell debatt och forskning. De är även eniga om att de behöver konkreta och användbara metoder för att föra ut arbetet i praktiken. Många skolor har tagit hjälp av experter inom området för att få kunskaper. Denna handledning har upplevts som värdefull i arbetet, men man tillägger att det är skolan som är huvudaktör i arbetet och att det är viktigt att inte bli för beroende av konsulter utifrån. Jämställdhetsarbete är en tidskrävande process, och den måste få ta den tid som behövs. Slutligen understryks att för att jämställdhetsarbetet skall få genomslag och för att förebygga motstånd och missförstånd är kontinuerlig information till personal, elever och föräldrar om vad man arbetar med, och varför, väsentlig.

4.2 Jämställdhet – vidgade könsroller för flickor och pojkar i förskolan

Kajsa Wahlström var en av aktörerna i jämställdhetsprojektet som under åren 1996-2000 pågick på Tittmyrans förskola i Gävleborgs län. Där utvecklade hon som förskolechef tillsammans med personalen en jämställdhetspedagogik för förskolans personal och barn. Hon har även forskat om hur pedagoger bemöter flickor och pojkar i förskolan. I boken *Flickor, pojkar och pedagoger* (2003) berättar och beskriver hon arbetets gång. Nedan skildras detta.

4.2.1 Arbetet tar fart

Idén till jämställdhetsprojektet kom från Ingemar Gens, jämställdhetsexpert, som var av meningen att man för att få en varaktig förändring i de jämställdhetsarbeten som genomförts måste de börja tidigare, redan i förskolan. Den enda förskolechef i länet som visade intresse var Kajsa Wahlström, så det blev på hennes förskola projektet kom att genomföras. Projektet genomfördes i samarbete med länets övriga kommuners politiker och förskolechefer, och gick under namnet Jämställdhet – vidgade könsroller för flickor och pojkar i förskolan.

Innan arbetet påbörjats var pedagogerna på Tittmyran övertygade om att de hade det bra på förskolan; en lugn och harmonisk miljö med glada och välmående barn. Frågan de fick ställa sig var vilka metoder de använde för att skapa lugnet? De kunde se på andra verksamheter att man där arbetade och agerade efter de traditionella könsmönstren, men var säkra på att de själva inte gjorde samma misstag; att använda flickor som hjälpfröknar och ”fendrar” mellan stökiga pojkar, att berömma flickor som är duktiga, söta, stillsamma och tala om pojkar som stora, tuffa och självständiga.

Personalen inledde projektarbetet med att föra anteckningar och skrev ner allt som hände under dagen som relaterade till pojkar och flickor. De anteckningar som förts ner såg ut på följande sätt:

- Anna plockade upp alla blöta vantar i hallen.
- Karin var snäll och passade Tomas medan jag bytte på Sara.
- Sofia lånade ut alla pennor till Kurre.
- Torbjörn tog alla bitarna och knuffade ner Jonatan.
- Peter var jättestark och fick upp låset till grinden.
- Adam sjöng ingenting, han trasslade hela samlingen.
- Rudolf åt fem portioner.
- Jonatan raserade alla tornen.

Barngruppen hade en jämn fördelning mellan könen, ändå hade pojkarna uppmärksammats betydligt mer än flickorna. De iakttagelser man gjort värderades och bedömdes som antingen positiva eller negativa. Pedagogerna formulerade frågor kring iakttagelserna, som exempelvis: Är detta bra för flickor/pojkar? Vill vi förstärka det hos flickor/pojkar?

Utifrån dessa frågor och de diskussioner som följde med dom, kom pedagogerna fram till att de fortsättningsvis skulle arbeta med att förstärka det positiva hos barnen istället för att stoppa det negativa.

4.2.2 Dokumentation

Genom att dra streck mellan pedagogen och barn i interaktion i samlingar såg man att det var kommunikationen mellan pojkar och pedagoger som dominerade, mellan den vuxna och flickorna fanns endast ett fåtal streck och de gick enbart från pedagogen. Det var ytterst sällan flickor självmant sa något eller svarade.

För att få ytterligare en vinkling på observationerna beslöt man att föra in en bandspelare i gruppen och placerade denna i hallen. Då det som spelats in analyserades märkte man att pojkarna tilltalades med korta kommandon och förmaningar, medan samtalen med flickorna bestod av långa meningar och många ord. En annan sak som pedagogerna uppmärksammade var att samtalen med flickorna bröts så fort en pojke stack emellan och behövde hjälp med att till exempel knyta en sko. Pedagogerna lät pojkarna bryta och agera huvudperson.

Här ställer sig Wahlström frågan varför? Kan det vara så att pojkarna avbröt för att det enda de får ut av situationen i hallen är just hjälp? Medan flickorna fick samtala med pedagogen fick pojkarna bara korta ord och tillsägelser.

Med bandspelaren fick pedagogerna med mycket mer än genom enbart anteckningar, men det saknades mycket. Saker som kroppsspråk och blickar visar och säger minst lika mycket som ord (Wahlström, 2003):

Alla barn såg pedagogens samförståndsblickar till Linda och de andra flickorna, och förstod att där fanns en vi-du-jag-relation. /.../ De förmanande ögonkastet till Tommy iaktogs av alla pojkar – och efter ett par dagar i hallen lärde sig alla att undvika ögonkontakt. (s 49)

Lösningen på problemet, metoden för att få med även kroppsspråket var att använda sig av videokamera. På så sätt kunde man få en helhetsbild av det som skedde i verksamheten.

För att personalen skulle känna sig trygga med videokameran och vara avslappnade nog att bete sig som vanligt med den i rummet, fick pedagogerna först lära sig hur den fungerade. Alla prövade på och lärde sig hur man filmar, redigerar och analyserar resultaten. Först därefter påbörjades arbetet med att filma och på det viset dokumentera det som skedde mellan barn och pedagoger, pojkar och flickor.

4.2.3 Insikt

När filmerna analyserades visade det sig att bilden av snälla tysta flickor och bråkiga högljudda pojkar i allra högsta grad fanns även på Tittmyran. Fokus i filmerna var barngruppen. Pedagogerna började tänka på barnens beteende som en bild av deras, de vuxnas, agerande gentemot dem. Långsamt flyttade fokus till pedagogerna och deras agerande och beteende. En videofilmad måltid visade att flickorna hällde upp mjölk och skar köttbullar – åt pojkarna. De agerade hjälpfröknar och gav pojkarna utrymme att ta pedagogernas fulla uppmärksamhet. Vad fick deltagarna i måltiden ut för lärdomar? Wahlström skriver;

Flickorna fortsätter som hjälpfröknar och osynliga buffertar med knappt en biroll att spela. De får inte möjlighet att träna sin förmåga att vara huvudperson eller att få sina behov tillgodosedda. Pojkarna luras att tro att de alltid har tolkningsföreträdare, vet bäst och är huvudpersoner som måste få sina behov uppfyllda omedelbart. De får inte lära sig att se andras behov. Pedagoger är i alla fall nöjda med en lugn måltid (s. 59).

För att kunna göra en bra analys av det man filmat utvecklade Tittmyrans pedagoger en mall med frågor att utgå ifrån. Exempel på dessa frågor följer nedan (s 60).

- Leder den vuxna eller barnet samspelet? Skillnad flickor/pojkar?
- Hur ges bekräftelse - genom beröm utan förklaring eller beröm med förklaring? Skillnad flickor/pojkar?
- Vem söker ögonkontakt? Skillnad flickor/pojkar?
- Barnens placering vid samling, vid matbord, i led och så vidare? Hur kommer det sig?

I fri inneaktivitet var pojkarna allt som oftast inne i rummet med ribbstol och madrass. De klättrade, hoppade och tumlade runt, samtidigt övades grovmotorik, kreativitet och att tänja gränser, alltså saker de redan kunde. Flickorna satt i pysselrummet och i köket där de pärlade, pusslade, ritade och vävde, och övade samtidigt finmotoriken, stillhet och hänsyn. Där fanns även pedagogerna. Innan det dokumenterats hade man inte reflekterat över att fördelningen var så markant, utan tänkte att flickorna helt enkelt föredrog att pyssla. Nu fick de sig en tankeställare. Flickorna behövde också få utrymme och tid i rummet med ribbstolen. Då

rummet redan var fullt med pojkar och deras lek och regler, vad fanns då för möjlighet för flickorna och deras behov? Vems ansvar var det då att ge plats för flickorna?

Pedagogerna upptäckte också att då de tillrättavisade flickorna gav de dem ett alternativ; ”Gör inte så, gör så istället”. Pojkarna fick sällan höra vad de kunde göra istället, de fick endast tillrättavisningen.

De slutsatser pedagogerna på Tittmyran kunde dra efter observationerna var exempelvis (s 71):

Flickor:

- leker nära de vuxna
- tillgodoser andras behov
- beskrivs som hjälpsamma, duktiga, lydiga och snälla
- använder språket till känslor, relationer och upplevelser
- är aldrig huvudpersoner, inte ens i sitt eget liv

Pojkar:

- leker på distans från de vuxna, visar oberoende och självständighet
- tar för sig
- experimenterar och testar
- använder språket att tala om mätbara ting, helst stora, innehåller också diverse ljud
- är aktiva

Då pojkar fostras efter förväntan att de skall ha vissa behov, ser vi de behoven snabbare och uppfyller dem snabbt. Flickor fostras till att ta liten plats, eller ingen alls, de fostras till birollen. Det stannar kvar hos dem även i deras vuxna liv och får då svårt att framhålla sina behov och få dem uppfyllda. Följande citat är hämtat ur boken (Wahlström, 2003):

Pojkar bär med sig känslan att deras behov måste åtgärdas omedelbart. /.../ Flickor har lärt sig att uppfylla andras behov i första hand – och att söka bekräftelse hos föräldrar och pedagoger, det vill säga hos dem som har makten. (s 103)

Det är inte bara flickor som inskränks av könsrollerna de tilldelats. Även pojkarna med sin dominerande, stökiga könsroll drabbas. Till exempel är det ofta så att de får förmaningar och tillsägelser inte bara för sina egna utan andras gärningar.

För att stärka både flickor och pojkar som individer beslöt man sig för att stärka gemenskapen i gruppen, bland både personalen och barnen. Pojkar och flickor skall stärkas och förmanas på lika sätt, de skall bli behandlade jämlikt. Engagerar man sig i pojkarna istället för att förmana, om man istället för att skälla bryr sig om och leder dem, möjliggör man ett helt annat möte än den vanliga konflikten. Flickorna kan man ge öppna, lösa instruktioner för att ge utrymme för kreativitet och idéer. Pojkarna måste få samma träning i nära relationer och empati som man idag ger flickorna, med kroppskontakt och fysisk beröring. Flickorna skall på samma sätt tränas i att ta plats och ställa krav.

4.2.4 Pedagogens roll

I utemiljöer, som på en skogs promenad, sprang pojkarna före medan flickorna gick tillsammans med pedagogerna och de små barnen. Flickorna och pedagogerna småpratade, men i analysen av videon märkte man att samtalet ideligen avbröts av att pedagogerna ropade tillsägelser till pojkarna om att de inte skulle springa för långt, ta på sig mössan och liknande.

Flickorna berömdes för att de gick så fint och passade småbarnen. Därmed lyfte pedagogerna fram och befäste de stereotypa könsrollerna med ”duktiga flickor” och ”stökiga pojkar”. Man vittnar dock om en viktig insikt, nämligen att de vuxna som finns i barnens vardag med ord och attityder gentemot barnens beteende formar och låter dem veta vad som är acceptabelt uppförande och vad som inte är det. Som pedagog måste man därför alltid tänka på vad det är man vill förmedla till barnen. En annan liten, men likväl så viktig del i arbetet med jämställdhet och trygghet på förskolan är att varje morgon hälsa varje barn med namn. Att en pedagog sätter sig på huk framför barnen och hälsar på det bekräftar för barnet att hon/han är viktig. Det gör också att pedagogen ”ser” barnet. – Hej Alva, vad roligt att du kommer idag! Det tar inte lång tid att säga, men gör en stor skillnad där och då, och i framtiden.

4.2.5 Könshomogena grupper

För att kunna arbeta mot en jämställd barngrupp och en fungerande jämställdhetspedagogik, bestämde sig pedagogerna på Tittmyran för att vissa timmar om dagen dela på pojkar och flickor. De gavs på så sätt möjlighet att öva och vidga sina roller och färdigheter i en enkönad miljö, för att sedan pröva sina nya kunskaper och färdigheter i den gemensamma storgruppen. Men att dela upp barnen i enkönade grupper var inte nog. När barnen själva gjorde det snävades könsrollerna åt. Därför formulerade man en metod för flickor och en annan för pojkar, med olika mål att sträva mot. Målen i flickgruppen blev bland andra att fokusera på sin egen identitet och sitt egenvärde. De fick träna grovmotorik, bollövningar, balans och klättring. De fick även öva på att våga uppträda, stå i centrum och tala inför andra samt öva sig i att använda hela rummet. Pojkgruppens mål såg lite annorlunda ut. Att öva rörelse, rytm och balans, att träna sin finmotorik och att förbättra sin kommunikation för att förmedla tankar och känslor stod i centrum. Pojkarnas mål inbegrep även tillgång till närhet, positiv beröring och massage samt att lära sig att vänta på sin tur. Här tilläggs att ett gemensamt mål för både flickor och pojkar var att se det andra könet positivt för att stärka gemenskapen även om grupperna inte alltid var tillsammans.

Då man efter att ha arbetat med detta en period gick på skogspromenad, gick pojk- och flickgrupperna olika vägar. Pojkarna höll sig nära pedagogen, höll gärna i handen och pratade om sina gosdjur, höll ordning på de mindre barnen och varandra. Flickorna uppmuntrades till att springa i förväg till ett utsatt mål och göra roliga hopp från den. Alla visades samma intresse och engagemang och stärktes i tilltron till sig själva. Genom att pedagogen i de könshomogena grupperna under arbetet talade positivt om den andra gruppen angavs normen och barnen tog efter.

4.2.6 Föräldrarnas roll

Föräldrarna till barnen på Tittmyran informerades i början av arbetet att det skulle äga rum utan någon närmre presentation om innehållet. Reaktionerna var positiva. När projektet dragit igång och medier uppmärksammade det oroades en del föräldrar för att deras barn skulle formas till det motsatta könet. De ville ha kvar sina prinsessor och var rädda att deras söner skulle bli bögar. Dessa reaktioner, skriver Wahlström, hade kunnat undvikas om man från start engagerat och fått med föräldrarna i processen. I detta fall löste sig problemet med föräldrarnas oro med hjälp av ett föräldramöte. Här förklarade pedagogerna hur de stereotypa könsrollerna såg ut och att målet med projektet var att bredda och vidga rollerna, inte stoppa någon. Wahlström anser att det är nödvändigt att ta med barn, personal och föräldrar samt att dessa tre grupper är med från planeringsstadiet till utvärdering, genom hela processen, för att arbetet skall lyckas. Liksom den forskning som berörts tidigare i uppsatsen poängterar även

Wahlström vikten av att ha med områdeschefen eller förvaltningschefen i processen, eller i alla fall ha stödet från denna.

4.2.7 Sammanfattning och resultat

Här följer en sammanfattning av jämställdhetsarbetet på förskolan. Även de direkta resultat som framkom i samband med studien återges i korthet.

Det som arbetet på Tittmyran kommit att förknippas med är framförallt deras arbete med könsuppdelade grupper och deras så kallade kompensatoriska pedagogik. Tanken bakom arbetet med könsuppdelade grupper är att traditionella könsroller förstärks när flickor och pojkar är tillsammans. Barn anses få större möjlighet att utveckla nya intressen och färdigheter i könshomogena grupper. En förutsättning för att ett sådant arbete skall lyckas är att de vuxna arbetar aktivt och medvetet med att tillföra något nytt till respektive grupp. I texten ovan framkommer att en kompensatorisk pedagogik handlar om att kompensera för det som i regel inte uppmuntras eller är svagt utvecklat i flickors och pojkars traditionella könsmonster.

När de barn som gått på Tittmyrans förskola kom upp i skolåldern, reagerade deras klasslärare på hur barnen betedde sig. Flickorna upplevdes ta alldeles för mycket tid och plats och dominerade, vilket väckte starkast reaktion. Pojkarna var mer tillåtande, verbala och ödmjuka. De upplevdes som en duktig och bra grupp. Alltså gav projektet positiva resultat, med flickor som stod på sig och inte lät sig trampas på eller försas åt sidan, och pojkar som var lugnare och mer koncentrerade, som kommunicerade och tog ansvar.

5. En pedagogs uppfattning om jämställdhetsarbete

I detta kapitel återges och redovisas de insamlade data som den empiriska forskningen frambringt. Valda citat från intervjun lyfts ut och analyseras i förhållande till styrdokument, teorier och tidigare forskning

En pedagog som vi valt att kalla Lena har intervjuats på en förskola som är belägen några mil utanför en större stad i Sverige. Vid intervjun framkommer att det på förskolan inte existerar någon jämställdhetsplan med uppsatta mål att arbeta mot. Vikten av en sådan plan understryks i den tidigare forskning som tagits upp tidigare. Däremot tycks pedagogerna vara av uppfattningen att förskolan är jämställd, eller i alla fall på väg. Litteraturstudien i denna uppsats tyder emellertid på att pedagoger ofta upplever sin verksamhet som jämställd men att så ofta inte är fallet. Med observationer och dokumentation kan man ta reda på hur det är ställt. Det görs inte på förskolan. Pedagogerna på förskolan arbetar mycket med att uppmärksamma barns olikheter och "se" varje barn. Man arbetar strukturerat med att bekräfta varje barn. Vid intervjun framkommer att detta kallas individperspektivet. Lena menar att hon själv och hennes kollegor inte klassar barnen efter kollektivet eller gruppen. Vi anser dock att ett sådant här individperspektiv inte räcker för att arbeta jämställt i enlighet med styrdokumentet. Med stöd i tidigare forskning anser vi att det krävs ett aktivt genusmedvetet arbete för att förskolan skall klassas som jämställd.

Vid frågan om vad jämställdhet innebär för Lena svarar hon att det innebär att man ger alla barn oavsett ålder eller etnisk tillhörighet samma möjligheter. När Lena tänker på jämställdhet är det alltså inte i termer och tankar kring kön. Istället är det ålder och etnicitet hon talar om. Detta kan bero på att man på förskolan där hon arbetar, inte har en genus- och

jämställdhetsprofil, utan arbetar efter Reggio Emilia-pedagogiken där fokus ligger på varje enskilt barns förutsättningar. Man tror på det intelligenta, starka barnet. Vi blickar tillbaka till avsnittet där jämställdhetsbegreppet definierades. Här framkom att jämställdhetsbegreppets specifika syftning på förhållandet mellan män och kvinnor tycks vara oklart bland människor i allmänhet (Melin, 1999). Att man som Lena tolkar begreppet utifrån sina referensramar är alltså inget ovanligt. Lena är ändå övertygad om att det är viktigt att arbeta med jämställdhet på förskolor, eftersom hon är medveten om att det barnen lär när de är små, tar de med sig genom hela livet.

Vi blickar tillbaka till det jämställdhetsarbete som Kajsa Wahlström skriver om och beskriver i *Flickor, pojkar och pedagoger*. Vi upplever att Lena har en vilja och ett intresse att arbeta för att barnen skall ges så goda förutsättningar som möjligt i förskolan. Wahlström framhåller att en engagerad och intresserad personalgrupp är en förutsättning för att kunna bedriva ett jämställdhetsarbete. Andra viktiga faktorer är stödet från förskolechefen och kommunen. I intervjun framkommer att Lena upplever att de har förskolechefens stöd i pedagogiska frågor, men att ett jämställdhetsarbete inte kommit på tal. Hon tillägger att vidareutbildning för verksamma inom förskolan inte är så prioriterat och att det rör sig om en kostnadsfråga. Att finansieringen kan vara ett problem framkom även i studien från Landskrona. Personalen på denna förskola har inte erbjudits fortbildning inom området. Svaleryd och Kjellberg framhåller jämställdhet som en kunskapsfråga. De menar att kunskap ger möjlighet att se de könsmönster vi möter och upprätthåller i verksamheten. Lena berättar att det finns möjlighet att få information om intresset finns. Ingen har dock visat intresse eftersom fokus ligger på andra områden. Lena berättar:

... i området finns en förskolelärare som gått högskolekurser i genus och genustänkande och hon har erbjudit sig att komma och prata på APT [arbetsplatsträff], så möjligheten finns om man vill ta till sig det.

En annan viktig del för att arbeten inom förskolan ska fungera är föräldrarna. Wahlström berättar att även om föräldrarna informerats innan jämställdhetsprojektet dragit igång och då ställt sig positiva, blev de konfunderade då arbetet fick uppmärksamhet från bl. a media och undrade vad som egentligen pågick på förskolan. Skulle de förvandla pojkar till bögar och flickor till vildar? Sådana reaktioner slipper man få om man hela tiden informerar och bjuder in föräldrar att se det dagliga arbetet, att de får möjlighet att följa med i utvecklingen som sker. Då blir arbetet mindre främmande och känns tryggare. Lena uttalar sig på följande sätt om detta:

Jag tror att de flesta [föräldrar] hade varit positivt inställda till ett sådant arbete, de är ju väldigt positiva till vårt likavärdearbete, våra värdegrundsfrågor och tycker det är viktigt att barnen lär sig att behandla alla lika och så vidare. Sen kan man ju se att en del föräldrar reagerar på när till exempel pojkarna plockar fram "den kvinnliga sidan" i sig och klär på sig guldkjolar och går omkring i klackskor, så en del pappor blir förtvylade när dom kommer och hämtar, men när man väl diskuterar det så är de flesta föräldrar är väldigt positiva till att deras barn får möjlighet att pröva på allting.

Även om man på förskolan där Lena arbetar, inte arbetar direkt med genusfrågor ur ett genusperspektiv, så är hon inte främmande inför tanken på ett sådant arbete i framtiden. Just den pedagogik de arbetar efter där går ut på att utgå ifrån varje barn och se allas behov och önskemål. Man dokumenterar barnens utveckling och aktiviteter genom fotografier, och hänger upp bilderna runt om på avdelningarna. Det bekräftar för barnen att dom blir sedda och uppmärksammade, att de är en del i gemenskapen. Att bli bekräftad för den man är, för det man klarar av och försöker göra, är en viktig del i arbetet med att stärka individen. Det Lena berättar om till exempel inredningen av miljöerna, att man på förskolan blandar "pojkgiga" med "flickiga" leksaker för att öppna upp för nya lekar och gruppkonstellationer

visar på att personalen verkligen arbetar med att lyfta fram alla individers intressen. Även om en flicka tycker det är roligt att bygga och riva klossstorn så är det inte säkert att hon vågar sig in i rummet där klossarna finns pga. den oskrivna ”regeln” att där skall pojkarna vara. Finns där då utöver klossar även dockor och figurer, kan det underlätta för henne att vara i rummet och då leka med det hon själv önskar. Även om det låter otroligt är barn redan i tidig ålder medvetna om vad som passar sig och inte, något som Lena påvisar när hon berättar om episoden med leksakskatalogen där två-treåringar talar om vad pojkar respektive flickor ”får” leka med (se citat nedan).

Lena visar även på en stor medvetenhet om sin roll som pedagog, att det hon säger och gör påverkar barnen i stor utsträckning. Vi får uppfattningen att även om ingen uttalad genusprofil finns, arbetar man ändå med jämställdhet på förskolan i det att man ser individen, och inte könet. Bemötandet av barnen, som när de hälsas välkomna på morgonen visar att arbetet kommit en bra bit på vägen. Att tanken finns där, att syftet är att barnen skall känna sig välkomna och trygga, inte att de skall komma innanför dörren och pressas in i ett ”prinsess- eller tuffingfack”.

Vi ställer svaren som framkommit vid intervjun mot Svaleryds fyra punkter om hur ett genusmedvetet arbete bör se ut. Hon framhäver vikten av att som pedagog vara medveten om hur de egna värderingarna påverkar bemötandet av barnen. Detta är grunden för en förändring. Lena tycks vara medveten om att hennes sätt att vara och hennes bemötande gentemot dessa påverkar deras självbild. Det framkommer dock inte huruvida man medvetet arbetar med att synliggöra dessa mönster. Svaleryd talar även om att de föreställningar som var och en innan skolan har om manligt och kvinnligt. Hon menar att dessa inte alltid stämmer överens med de mål och riktlinjer för jämställdhet i läroplanerna. Det framkommer inte vid intervjun huruvida Lena besitter en socialkonstruktivistisk syn på kön eller ej. Oavsett vilket synsätt man som pedagog har, om man är av uppfattningen att vi föds lika eller olika, anser vi att man som verksam inom skolan har en skyldighet att arbeta efter det som anges i styrdokumentet. Detta leder oss in på en fundering kring dessa. Styrdokumentet tar upp jämställdhet på sina ställen som redovisats tidigare i uppsatsen. Vi frågar oss om de är tillräckligt detaljerade och tydliga? Texten ger inte uttryck för några genomgripande förändringar. Den tycks snarare utgå ifrån att jämställdhet är något som finns i samhället som skolan skall förmedla vidare. Det framgår inte heller i skollagen huruvida man anser att flickor och pojkar är till grunden olika eller lika. Vi ställer oss där frågande till hur ett jämställdhetsarbete i enlighet till dessa luddigt formulerade mål skall se ut? Vi anser trots allt att det som behövs är mer kunskap, inte mer lagar och bestämmelser. Det är bättre att stimulera förskolor att nå upp till de mål som finns idag än att skapa nya lagar. Ansvar för personalens kompetensutveckling ligger hos huvudmännen som tagits upp tidigare i uppsatsen.

Vi återgår till Svaleryds punkter. Här markeras slutligen betydelsen av att barnens tankar och uppfattningar om genus och kön synliggörs för att ett bredare spektra av handlingsmöjligheter skall möjliggöras. Även metoder och arbetssätt är viktiga för att skapa villkor där flickor och pojkar kan utvecklas utan att hämmas av traditionella köns mönster. Lena visar inget tecken på att barnen i verksamheten får tillfälle att reflektera över genus. I intervjun framkommer:

Barnen är själva så medvetna om att de är pojkar eller flickor, jag satt till exempel häromdagen och beställde material ur en leksakskatalog och några barn satte sig vid mig för att titta. De började peka ut vad som var flick- respektive pojkleksaker och sa att - Det här får pojkar leka med och det här får flickor leka med. Barnen är två-tre år gamla. Det visar väldigt tydligt på att det är en viktig del att ta tag i, och så tidigt som möjligt.

Hon har alltså reagerat på att barnen tar avstånd från och förbjuder sig själva att leka med vissa leksaker, beroende på färg och i vilken avdelning leksakerna var placerade i katalogen. Barnen visar här en medvetenhet om de oskrivna regler och lagar som gäller för de olika könen. En rapport från Myndigheten för skolutveckling säger att en viktig norm är att uppträda genusmässigt korrekt, något som bekräftas av Ambjörnsson (2003). Vi ställer oss ändå frågande till Lenas handlande i detta fall. Hur agerar hon? Hon uttrycker en medvetenhet om att detta måste ta tags i, men uppger inte att hon planerar att göra det.

Vi anser dock att hon till viss del arbetar medvetet med arbetssätt där traditionella könsroller motverkas. I intervjun berättar hon:

Vi har inget uttalat genusarbete här utan det är en del av det hela. Vi arbetar mycket med värdegrunden om allas lika värde, inte med fokus på genus-pojkar-flickor, utan på individen. Men när vi inreder miljön tänker vi en hel del på att det inte ska vara för traditionellt med ett hemmarum som går i rosa och lockar flickor, och ett byggrum där bara killarna är. Istället försöker vi blanda ihop det så att alla områden och miljöer lockar pojkar och flickor lika mycket. Att man tillför figurer i byggrummet för att locka flickor och visa att där kan de också vara, på samma sätt som man öppnar upp hemmarummet för pojkarna, med olika utklädningskläder och annat.

Även om Lena och hennes kollegor inte arbetar direkt med ett genusperspektiv, anser hon ändå att de får med jämställdhetsområdet som en del av det hela. Istället för de traditionella uppdelningarna med pojkar i byggrummet och flickor i pysselhörnan eller dockvrån, som även Kajsa Wahlström talar om, så försöker de att blanda upp leksaksutbudet. Detta för att både pojkar och flickor ska känna sig välkomna i alla miljöer. Enligt Delegationen för jämställdhet bär olika pedagogiskt material på föreställningar och normer om vad barn bör hålla på med och klara av i olika åldrar. Dessa material bär även på föreställningar om kön. Vissa material gör flickor till mer eller mindre typiska flickor. Annat material formar typiska pojkar.

Lena är medveten om att barnen inte bara är sitt kön med dess tillskrivna egenskaper, utan individer med olika intressen och önskemål. Det är i sig ett steg mot ett jämställdhetsarbete, ett steg som visar på medvetenhet och öppnade ögon hos personalen. Men ett jämställdhetsarbete kräver mycket mer än så, det kräver att varje del av förskoledagen genomsyras av en medvetenhet hos personalen. På frågan om Lena kan se ett jämställdhetsarbete äga rum på förskolan i framtiden svarar hon:

Det kan jag nog tänka mig, vi arbetar ju väldigt mycket med miljön och försöker få killar och tjejer att pröva på samma saker. Att istället för att kategorisera flickor och flickors intresse och pojkar och pojkars intresse försöka se individens intresse. Så jag kan gott tänka mig att ett sådant arbete kommer att ske här, eftersom vi har en önskan om att plocka upp alla barn till alla aktiviteter, oavsett kön.

Idag anser vi inte att förskolan helt och hållet når upp till de uppsatta mål och riktlinjer som styrdokumentet föreskriver om jämställdhet. Vi ser dock med glädje på hennes öppenhet inför att i framtiden bedriva ett aktivt jämställdhetsarbete på förskolan.

6. Slutdiskussion

Vi lever i ett samhälle där barn föds rakt in i ett genussystem. Ledtrådar som en blå overall eller rosa strumpor på en nyfödd bäbis hjälper oss att dra slutsatser om kön, vilket bekräftas av den inflytelserike teoretikern Connell (2002). När man redan i späda ålder blir bemött olika

beroende på om man är pojke eller flicka hur kan man bli annat än just en stereotyp pojke eller flicka? Dessa inlärda beteenden hämmar både den blå och den rosa bäbisen, pojkar och flickor, män och kvinnor. Hur kan man gå tillväga för att ge både könen lika möjligheter? För det är just det saken gäller; att få möjlighet att själv få komma fram till vem man är och vad man tycker om att göra utan att låta blått och rosa styra. Att kön är en viktig kategori att sortera människor efter framgår även i det faktum att varje nyfött barn i vårt samhälle registreras och tilldelas ett personnummer. Här kan man i de sista fyra siffrorna avgöra individens kön: den tredje siffran är jämn för flickor och ojäm för pojkar. Detta samhälle präglas av manlig överordning och stereotypa könsmonster vilket alltså yttrar sig på många områden, även i förskolan. Det är nu 2007 och nio år sedan förskolan fick en egen läroplan. Som skolan, har även förskolan haft svårt att leva upp till uppdraget att motverka traditionella könsroller och bidra till att flickor och pojkar får möjlighet att utvecklas på lika villkor utan att hindras av förväntningar grundade på könstillhörighet.

Om man under hela sin uppväxt fått höra hur duktig, söt, snäll, lugn och så vidare man är, kommer man då någonsin att sätta ner foten och säga ifrån? Kommer man att våga tala för sin sak och stå på sig, eller är stämpeln som den "duktiga flickan" permanent och svår att tvätta bort eller ens gå emot? Hur gör man uppror mot modellen man genom sitt kön tilldelats och socialiserats in i? Kan man göra uppror i de rosa änglavingar som gör flickan så oemotståndligt söt? Måste man kasta dom åt sidan för att kunna höras och synas? Vi tror att man absolut kan göra uppror i änglavingar. Men det krävs ett genusmedvetet pedagogiskt arbete för att bryta de traditionella könsmonstren och låta barnen utifrån sig själva upptäcka och bestämma vilka de är. I den tidigare forskning vi tagit del av framkommer att vissa material gör flickor till mer typiska flickor och annat material formar typiska pojkar. Även om det är så anser vi inte att man måste ta bort det materialet för att ge barnen lika utgångspunkter utan istället fokusera på sitt förhållningssätt. Den fysiska miljön är viktig. Vi tror att man på förskolan där intervjun ägde rum är inne på rätt spår, då de blandar upp flickaktiga och pojktaktiga material i samma rum. Detta tror vi kan öppna upp för nya lekar och ändra gruppdynamiken, så att flickor och pojkar kan leka tillsammans istället för att pojkarna är i byggrummet och flickorna i dockvrån. Med ett så enkelt medel som att hänga änglavingarna jämte Spindelmannendräkten tror vi att man kommer en bit på vägen.

Hur märker man om verksamheten lever upp till styrdokumentens mål för arbetet med jämställdhet? Har man på sig genusglasögonen räcker det med att ta ett steg in lokalerna för att upptäcka detta. Men om man inte medvetet har reflekterat kring jämställdhetsuppdraget kan det vara svårt att upptäcka. Liksom i Wahlströms studie kan det vara så att barnen och personalen trivs och att föräldrarna är nöjda vid en första anblick. Men en sådan trivsel behöver inte betyda att verksamheten är jämställd. Som vuxen är det kanske svårt att se de könsmonster och normer som finns i förskolan då dessa finns i samhället utanför. Eftersom man lever mitt uppe i dem är det svårt att förhålla sig kritiskt. Eftersom varje förskola har sina behov och förutsättningar har i denna studie framkommit att observation och dokumentation är viktigt i arbetet med jämställdhet. Varje pedagog bör fråga sig hur dominans och genuskontrakt uttrycker sig i verksamheten. Först därefter kan man påbörja processen mot ett genusperspektiv.

Genomgående i den tidigare forskning som presenterats här är: pedagogens ansvar, observation och dokumentation av den egna verksamheten samt metoder för förändring. Det är kring dessa punkter som ett aktivt jämställdhetsarbete kretsar. De förskolor vi studerat som bedrivit jämställdhetsprojekt uppfyller i hög grad skollagens krav och läroplanens mål om jämställdhet anser vi. Det finns dock många undersökningar som visar på att många förskolor

Idag inte lever upp till dessa krav och mål. Istället lämnar de över barn som är inrättade i de traditionella könsmodellerna och som med stor sannolikhet kommer att hålla fast vid dessa upp genom livet, och även som vuxna. En fråga vi ofta fått av vår omgivning är ”men är det så farligt då?” på den frågan har vi svarat ja, absolut. Det leder till att morgondagens vuxna blir kvinnor som inte vågar stå på sig eller ta för sig och män som håller inne med känslor och tar det de vill ha utan en tanke på någon annan.

Bristande medvetenhet, resurser och kompetens samt avsaknad av strategier ser vi som potentiella hinder vid jämställdhetsarbete. En tanke som väckts hos oss under arbetets gång är vilken tid det måste ta att genomföra alla observationer och diskussioner. Var finner man den tiden? Förskolans vecka känns redan utnyttjad till max, med planeringar, APT, samtal kring barnen, med specialpedagoger och andra samt med föräldrar. Måste man utöka sina timmar, eller går det att få in de viktiga diskussionerna under en planering, och i så fall till förmån för vad? Trots allt har man sina givna arbetstimmar och vid arbetsdagens slut har man ett privatliv, ett liv utanför arbetet att gå hem till. När det gäller att sätta tidsgränser och ramar tror vi att förskolechefens och kommunens stöd är oerhört viktigt, att någon överordnad tar hand om den biten och är lyhörd till pedagogernas åsikter. Det är ju trots allt de som ska lägga tid, energi och engagemang på jämställdhetsprojektet, och en sådan sak som tidsbrist får inte vara ett hinder. Idag är det tyvärr så att allt för lite tid ägnas åt frågor som rör kön och genus. Avsaknader av metoder och kunskap tycks ibland vara orsaken. Vad är det för kunskaper som saknas? Vi tror att det är viktigt att samtala om attityder och värderingar, för det finns många skilda uppfattningar om jämställdhet. Att ha en gemensam grund att utgå ifrån är viktigt. Idag är åsikterna om genus och jämställdhetsarbete mångfacetterade. Alla är dessutom inte medvetna om att de har ett problem inom området. Har flickor och pojkar olika utgångspunkter, är de födda olika? Eller är det samhälle och struktur som formar könsinnehållet? Forskning visar att barn mår bra av att ha både manliga och kvinnliga förebilder omkring sig och ansträngningar har gjorts för att rekrytera fler män till verksamheten. För att förändra barns könsrollsmönster räcker det dock inte att verksamheten har både manliga och kvinnliga pedagoger, den pedagogiska skickligheten är viktigast. Vi frågar oss var fokus bör läggas vid ett fortlöpande jämställdhetsarbete? På eleverna eller på de vuxnas förhållningssätt? Kanske bör fokus läggas på skolmiljön? Gör det någon skillnad om det är män eller kvinnor som är pedagoger? Bemöter barnen en kvinnlig respektive manlig pedagog på olika sätt?

Med stöd i Svaleryds och Kjellbergs forskning anser vi att jämställdhet och jämställdhetsarbete i hög grad är en kunskapsfråga. Vi tror att det är lättare att hantera frågor som anses känsliga och personliga om man besitter kunskap om dem. Samtliga inom förskolan behöver mer kunskap, både barnskötare, förskollärare, rektorer, administratörer och kommunpolitiker. Det är viktigt att all personal stimuleras att göra egna ställningstaganden i olika frågor. Sådana ställningstaganden kan frambringas med hjälp av värderingsövningar i personalgruppen. Vi har stött på uppfattningar som grundar sig på en medfödd olikhet mellan könen. Man anser att män och kvinnor är olika och kompletterar varandra. Likheter skrämmer. Hur roligt vore livet om alla var lika? Man ser inte olikheter som ett hot och är ense om att båda könen är lika mycket värda.

Könsskillnader är inget individuellt problem utan vi ser det snarare som ett problem skapat i ett system för individ och struktur är sammanlänkade. Vi kopplar denna tanke till Yvonne Hirdmans förklaringsmodell, Genussystemet, enligt vilken vi lever i ett samhälle där människan särskiljs utifrån kategorin kön. I detta samhälle tilldelas det manliga högre status.

Vad bidrar jag som pedagog med för föreställningar om vad som är passande för flickor respektive pojkar? Det bör man analysera och ifrågasätta om man vill arbeta könsmedvetet. Vuxnas förväntningar förmedlas till barnen genom bland annat beteende, språk och kroppsuttryck. Genom video- eller ljudupptagningar och observationer gjorda av någon utifrån kan beteendemönster synliggöras. Förhåller man sig som pedagog inte kritisk till sitt agerande i barngruppen är risken stor att man befäster stereotypa könsroller med duktiga flickor och stökiga pojkar. På detta ges tydliga exempel i texten om projektet på förskolan Tittmyran i Gävle. Vi anser att det är en viktig uppgift för samtliga verksamma inom skolväsendet att gå bortom de traditionella förväntningarna på vad som är pojk- eller flickbeteenden och egenskaper. Då kan man skapa förutsättningar för varje individ att utveckla och förverkliga sin unika förmåga oavsett biologiskt kön. Först då kan de jämställdhetspolitiska mål samhället eftersträvar uppnås.

Något vi märkt ute i verksamheten är att majoriteten av alla barnböcker handlar om pojkar, eller har pojkar som huvudkaraktär, och till och med de sånger man sjunger under samlingar i förskolan är präglade av stereotypa könsroller, för att bara nämna några. När man sjunger i samlingarna handlar sångerna ofta om pojkar eller gubbar. Man kan titta på vilka roller flickor och pojkar får i sångerna och sagorna, och sedan kan man prova att byta kön på figurerna eller hitta andra sånger som inte är så traditionella. När man talar om djur säger nästan alla pedagoger "han", men det kan ju lika gärna vara en hona. Om det finns en flicka i sagan så är det ofta någon som fastnat och sitter och gråter. Men varför kan inte flickan få vara ett farligt djur? Men man skall inte göra en grej av det, "titta, här är en flicka som kan göra häftiga saker", det måste berättas naturligt. Hur kan man då som vuxen eller pedagog gå till väga för att våga utmana sina egna föreställningar för att utvecklas? Vi frågar oss hur man får kunskaper om jämställdhet för att bryta invanda könsroller?

Här återknyter vi till de jämställdhetsprojekt som bedrevs i Landskrona och i Gävle. Där nådde man fram till en genusmedveten pedagoggrupp genom att arbeta med personalens förhållningssätt och medvetandegöra dem om deras föreställningar. Observationer och analyser av det egna och kollegernas beteende ledde till insikt och förändring. Vid ett sådant här arbete måste pedagogerna vara redo på att se en del obehagliga sanningar om sig själva och sitt förhållningssätt gentemot barnen. Den bild man har av sig själv som en jämställd pedagog stämmer som sagt sällan. Genom att filma den pedagogiska verksamheten får man en objektiv bild av verkligheten och vardagen som sedan kan ligga till grund för diskussion och analyser samt nya metoder och lösningar för arbetet. På det viset kan man sakta men säkert börja förändra arbetet och förhållningssättet till att bli mer jämställt. Dessa metoder var gemensamma för de projekt och den tidigare forskning vi tagit del av. Att arbetet börjar med den medvetna pedagogen är givet men det är också det enda. I denna studie framkommer att dokumentation, diskussion och observation överlag är bra medel för att åstadkomma detta. Vid utvärderingen av de jämställdhetsprojekt som bedrivits framkom att såväl personal som barn har utvecklats positivt. Personalen upplever att de blivit mer medvetna och fått ett kritiskt förhållningssätt. De vågar vara mer öppna och utmana normer. Barnen har tagit ett steg bort från de traditionella könsrollerna.

I inledningen nämner vi att det inte finns en universell metod för hur ett jämställdhetsarbete kan gå till. Vi tillägger att det är utifrån den egna arbetsplatsen som var och en får finna den metod som bäst lämpar sig där. I Gävle valde man att dela upp barngruppen i könshomogena grupper under delar av dagen. Så gjorde man även till viss del i Landskrona. I grupperna ledde pedagogerna barnen i olika aktiviteter, flickorna testade på mer fysiskt krävande aktiviteter medan pojkarna arbetade mycket med fysisk beröring, som t ex massage. Syftet

med detta var att ge båda grupperna erfarenhet av för dem främmande aktiviteter. Pedagogerna var delaktiga och gav gruppen trygghet och positiv uppmuntran. Öhrns forskning (2002) visar att pojkar dominerar och har större inflytande över det som sker i den dagliga verksamheten. Flickor däremot, ägnas mindre uppmärksamhet i större grupper och blir till och med helt osynliga i vissa fall. Med detta som bakgrund kan vi se en fördel i att dela storgruppen i två könshomogena grupper vissa delar av dagen.

Sammanfattningsvis kan man säga att eftersom det är under förskoleåren som barnets lärandekapacitet antas vara som störst är det viktigt att ett genusmedvetet arbete börjar här. I förskolan anses nämligen möjligheterna att påverka barnen vara som störst. Vi anser att man genom ett medvetet förhållningssätt och en aktiv pedagogik kan arbeta för att ge barnen bättre förutsättningar för att leva ett fortsatt liv på lika villkor. Därför har pedagogerna ett stort ansvar i att kritiskt granska förhållningssätten, sin egen inställning och sitt förhållningssätt. Detta för att skapa ett klimat som gör det möjligt för vuxna och barn i förskolan att experimentera med olika positioner och roller. Det krävs ett genusmedvetet arbetssätt för en jämställd förskola och brist på resurser får inte vara en anledning att välja bort jämställdhetsarbetet. Som vi nämnde i inledningen bar vi innan arbetet med denna studie på uppfattningen om att pedagogernas förhållningssätt först och sist påverkar barns uppfattning om manligt och kvinnligt. Denna tes har förstärkts allt eftersom arbetet fortlöpt. Vi har tagit del av många forskningsrapporter som tyder på samma sak. Att så många pedagoger anser att deras verksamhet drivs på jämställda grunder men att så ofta inte är fallet oroar oss. Vi vet att man med kunskap, metoder och ett aktivt ifrågasättande kan bli kvitt dessa vanföreställningar. Men hur får man upp intresset och viljan att börja arbeta genusinriktat? Det räcker uppenbarligen inte att det betonas i skollag och läroplaner. I denna studie har vi presenterat jämställdhetsarbeten som bedrivits i enlighet med uppställda mål. Men då vi själva besökte verkligheten möttes vi av ett inte lika stort engagemang för jämställdhetsfrågor. Ändå tror vi att förskolan där intervjun ägde rum arbetar mer med jämställdhet än man gör på många andra förskolor. Detta grundas på erfarenheter som tillägnats dels på olika förskolor där verksamhetsföreläs utbildning spenderats och dels på förskolor där vi arbetat. Att spåna vidare på hur man kan få med sig *alla* förskolor på jämställdhetens tåg är ett arbete i sig. Vi går inte djupare in på det här, men frågan är värd att ta upp.

Vår slutsats är att man med ett genusmedvetet arbetssätt på en förskola har en god möjlighet att införliva de mål och riktlinjer som finns för jämställdhet i skollag och läroplaner. I denna studie har de frågor som ställts besvarats och vi anser därmed att syftet med studien har uppnåtts. Med förhoppning att det hos läsaren uppkommit frågor samt en önskan om att bege sig ut i verksamheten med genusglasögonen på sätter vi härmed punkt för denna uppsats. Vi tar nu steget ut i arbetslivet och ser fram emot, och hoppas på att få arbeta som pedagoger inom ett skolväsende som aktivt fungerar som ett verktyg för att bryta genusmönster, inte förstärka dem. Vi kommer att göra vårt yttersta för att denna vision skall bli verklighet.

Referenslista

- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Connell, R-W. (2002). *Om genus*. Göteborg: Daidalos AB.
- Elvin-Nowak, E & Thomsson, H. (2003). *Att göra kön*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.
- Hirdman, Y. (2001). *Genus- om det stabila föränderliga former*. Stockholm: Liber.
- Hirdman, Y. (1998). *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Uddevalla: Atlas
- Josefson, H. (2005). *Genus- hur påverkar det dig?* Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Josefsson, E., & Mannikoff, A. (2003). *Hur är det ställt? Tack, ojämt!*. Myndigheten för skolutveckling. Stockholm: Liber
- Kjellberg, K. (2004). *Genusmaskineriet*. Kristianstad: Sveriges Utbildningsradio.
- Melin, M. (1999) "Han hade anlag för broderi. En undersökning om jämställdhet i förskolan" i Skolverket, *Olika på lika villkor, en antologi om jämställdhet i förskolan*. (s 33-50). Uppsala: Liber.
- Paechter, C. (1998). *Educating the Other: Gender, Power and Schooling*. London: The Falmer Press
- Statens offentliga utredningar. (2006). *Jämställd förskola om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete (SOU 2006:75)*. Stockholm: Edita Sverige.
- Svaleryd, Kajsa. (2002). *Genuspedagogik*. Stockholm: Liber
- Trost, J. (1997). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Utbildningsdepartementet. (1998). *Läroplan för förskolan. Lpfö98*. Stockholm:Utbildningsdepartementet.
- Öhman, M. (1999) "Att ge flickor och pojkar i förskolan lika möjligheter" i Skolverket, *Olika på lika villkor, en antologi om jämställdhet i förskolan*. (s 9-19). Uppsala: Liber.
- Öhrn, E. (2002). *Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Örnstedt, D., & Sjöstedt, B. (1999) "Vem är man om reklamen tystnar? Action Man, Barbie och annan masskultur i jämställdhetsarbetet." i Skolverket, *Olika på lika villkor, en antologi om jämställdhet i förskolan*. (s 75-96). Uppsala: Liber.

Elektroniska referenser

<http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/64241><2006-11-12

<http://www.reggioemilia.se/><2006-12-06